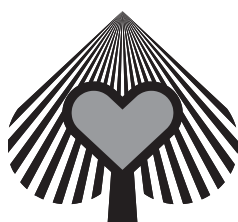

Rámec programů udržitelné spotřeby a výroby České republiky

Editor: JUDr. Jiří Hlaváček
Autoři: Ondřej Bačík
Ing. Bohumil Beneš
RNDr. Soňa Beroušková
Ing. Vladimír Dobeš
RNDr. Ivan Havlíček, CSc.
JUDr. Jiří Hlaváček
Mgr. Kamila Kanichová
Mgr. Jakub Kašpar
Ing. Karel Korba
Mgr. Josef Kořán
Ing. Josef Kozák
MUDr. František Kožíšek, CSc.
Mgr. Miroslav Krčma
Ing. Alena Křížková
Ing. Andrea Legnerová
RNDr. Alena Marková
Ing. Jindřich Možný
Ing. Josef Mudra
Ing. Ladislav Špaček
Mgr. Viktor Třebický
Ing. Ondřej Velek
Ing. Zdeněk Vinický
MUDr. Roman Vyhnánek

edice PLANETA 2005
odborný časopis
pro životní prostředí

Ročník XII, číslo 4/2005
ISSN 1213-3393
MK ČR E 8063

Vydává Ministerstvo
životního prostředí
Vršovická 65, 100 10 Praha 10
tel. 267 122 549
fax: 267 126 549

Titul PLANETA má registrováno
Ministerstvo životního prostředí
a časopis vychází 6 až 12x ročně
jako monotematická čísla věnovaná
problematice životního prostředí.

Obsah

ÚVOD	4
Účel Rámce programů	5
Proč má být spotřeba a výroba udržitelná	5
PRINCIPY A CÍLE	8
Základní principy	9
Strategický cíl	9
NÁSTROJE REALIZACE RÁMCE	10
SOUČASNÁ SITUACE	11
Stávající politiky	11
Role klíčových zájmových skupin	15
SPOLUPRÁCE ZÁJMOVÝCH SKUPIN	27
Priorita 1: Vzdělávání a přenos informací	27
Priorita 2: Integrace cílů politik, strategií a programů	28
Priorita 3: Eko-efektivnost v životním cyklu	28
Priorita 4: Místní iniciativy USV	29
Priorita 5: Udržitelná veřejná správa	29
Priorita 6: Podmínky trhu	29
NÁVRH SPECIFICKÝCH AKTIVIT	30

ÚVOD

Udržitelná spotřeba je definována jako používání služeb a výrobků, které uspokojují základní potřeby společnosti a zlepšují kvalitu života, zároveň však minimalizují spotřebu přírodních zdrojů, používání toxických látek, produkci odpadů a škodlivin v průběhu celého životního cyklu služby nebo výrobku tak, aby nebylo ohroženo uspokojování potřeb budoucích generací.

Změna vzorců spotřeby a výroby je středem pozornosti mezinárodního společenství již delší dobu. V roce 1992 byl na Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED) v Rio de Janeiru navržen plán realizace udržitelného rozvoje pomocí změn vzorců spotřeby a výroby. Světový summit o udržitelném rozvoji, který se konal v Johannesburgu v září 2002, stanovil ve svém Implementačním plánu jako jednu z hlavních podmínek pro dosažení celosvětového udržitelného rozvoje právě změnu vzorců výroby a spotřeby. Úkolem vyplývajícím z tohoto plánu je vytvoření desetiletého programového rámce podpory regionálních a národních aktivit pro urychlení přechodu směrem k udržitelné spotřebě a výrobě. Rámec by měl posílit mezinárodní spolupráci a výměnu informací a příkladů nejlepší praxe k usnadnění implementace národních a regionálních programů podpory udržitelné spotřeby a výroby.

První mezinárodní expertní jednání k desetiletému rámci programů udržitelné spotřeby a výroby, kterého se zúčastnili představitelé vládních organizací, mezivládních organizací, nevládních organizací, obchodních a průmyslových organizací, uspořádal Program OSN pro životní prostředí (UNEP) ve spolupráci s Divizí pro udržitelný rozvoj Odboru pro hospodářské a sociální záležitosti Organizace spojených národů (UN DESA) v červnu 2003 v Marrakéši v Maroku. Na tomto jednání byl zahájen tzv. Marrakéšský proces, který představuje pravidelná globální a regionální setkání, pracovní a kulaté stoly za účelem výměny informací, příkladů správné praxe apod. Vedoucí úlohu v tomto procesu na globální a regionální úrovni hraje UNEP a Divize pro udržitelný rozvoj UN DESA. Výsledek, kterého bude dosaženo v přípravě a podpoře rámce, bude vyhodnocen na zasedání Komise OSN pro udržitelný rozvoj (CSD) v rámci cyklu pro období 2010/2011.

Dlouhodobě se problematice udržitelné spotřeby a výroby věnuje i Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). V březnu 1996 Rada OECD doporučila členským státům vypracovat a zavést strategie stálého zlepšování environmentálního chování orgánů veřejné správy integrací environmentálních požadavků do všech činností orgánů, úřadů a zařízení i do všech souvisejících rozhodovacích procesů. V posledních letech v rámci svého projektu v oblasti udržitelné spotřeby a výroby zpracovala OECD řadu studií a analýz. Svou činnost zaměřila např. na problematiku spotřeby vody a papíru, osobní dopravu, na spotřebu státní správy a na analýzu dopadů spotřeby domácností na životní prostředí.

V prosinci 2003 se poprvé v Bruselu sešla expertní pracovní skupina Evropské komise (EK). Pracovní skupina zpracovala v průběhu roku 2004 materiál „Udržitelná spotřeba a výroba v Evropské unii“, který obsahuje přehled stávajících politik a nástrojů v oblasti udržitelné výroby a spotřeby v rámci EU, včetně příkladů dobré praxe z jednotlivých zemí. Dokument byl jedním z podkladových materiálů pro širší evropské setkání zájmových skupin, které uspořádala Evropská komise s UNEP ve spolupráci s UN DESA za podpory vlád Belgie, Finska, Německa a Švédska v listopadu 2004 v Ostende v Belgii s cílem zajistit rozpracování závěrů Světového summitu pro udržitelný rozvoj, stanovit klíčové role každé zájmové skupiny, sdílet informace o stávajících aktivitách a příkladech dobré praxe, stanovit prioritní oblasti stejně jako případné mezery v politikách a nástrojích a hledat implementační politiky a nástroje v oblasti udržitelné spotřeby a výroby. EU v současné době věnuje pozornost výraznějšímu zastoupení problematiky ve svých strategických dokumentech jako jsou revidované Strategie udržitelného rozvoje EU, Lisabonská strategie, tzv. cardiffský proces nebo nyní dokončované tematické strategie (např. strategie udržitelného využívání a hospodaření s přírodními zdroji, prevence vzniku a recyklace odpadů nebo ochrany půdy). Problematice udržitelné spotřeby a výroby se Evropská unie rovněž věnuje v rámci několika různých procesů – vytvářením Integrované výrobní politiky (IPP), podporou environmentálních systémů řízení (EMS), ekoznačení aj.

V České republice byla dne 30. června 2003 usnesením vlády č. 778 zřízena Rada vlády pro udržitelný rozvoj (RVUR) jako stálý poradní a koordinační orgán vlády České republiky pro oblast udržitelného rozvoje a strategického řízení. S ohledem na skutečnost, že udržitelná spotřeba a výroba je jednou z podmínek udržitelného rozvoje, byla v říjnu 2003 jako jedna z pracovních skupin RVUR ustanovena Pracovní skupina pro udržitelnou spotřebu

a výrobu s cílem připravit v návaznosti na Strategii udržitelného rozvoje programový rámec podpory udržitelné spotřeby a výroby v České republice.

Rámec programů udržitelné spotřeby a výroby (USV) vychází ze Strategie udržitelného rozvoje České republiky a dalších přijatých a rozpracovaných strategií a politik (Státní politiky životního prostředí, Surovinové politiky, Státní energetické koncepce, Dopravní politiky aj.) a relevantní části těchto strategií rozvíjí v oblasti systému spotřeby a výroby.

Účel Rámce programů

Důvodem pro přípravu Rámce programů udržitelné spotřeby a výroby (dále jen Rámec USV) je potřeba řešit problematiku udržitelné spotřeby a výroby systematicky a aktivně s ohledem na sílící tlak na spotřebu přírodních zdrojů a zátěž životního prostředí. USV je základní podmínkou udržitelného rozvoje. Spotřebou rozumíme jak spotřebu výrobků a služeb, tak i spotřebu přírodních zdrojů, energie, vody, zábor území atd. USV není překážkou pro ekonomický rozvoj, ale naopak výzvou a příležitostí pro podnikatelský sektor, jak optimalizovat výrobní proces z hlediska energetické a materiálové náročnosti a jak vyrábět produkty s konkurenční výhodou pro stále uvědomělejší spotřebitelský trh Evropské unie – produkty s důrazem na kvalitu, zdraví a ochranu životního prostředí. Zároveň může být i příležitostí pro tvorbu nových pracovních příležitostí, a tak významně přispět k řešení v současnosti prioritního společenského problému – nezaměstnanosti.

Proč má být spotřeba a výroba udržitelná

Moderní konzumní společnost formuje spotřebitele tak, že:

- chce všechny věci (výrobky a služby¹), které moderní společnost nabízí, mj. protože je přesvědčován, že zvyšují kvalitu jeho života, a zároveň
- nechce negativní vlivy na kvalitu svého života generované moderní společností při zajišťování těchto výrobků a služeb (znečištění, nedostatek prostoru, negativní zdravotní a sociální jevy apod.).

Hlavní zdroje uvedeného konfliktu jsou:

1) Kritéria kvality života – hodnoty členěné podle jednotlivých prvků popisujících kvalitu života²:

- *materiální zdroje* – přístup ke zdrojům v zájmu obživy a výdělků
- *zdraví* jak fyzické (možnost vhodné výživy, možnost nebýt zbytečně nemocní, dostatek čisté vody, čistý vzduch, energie k udržování tepla a chladu), tak i psychické (dostatek času pro regeneraci apod.)
- *bezpečnost* – možnost žít a pracovat v čistém a bezpečném prostředí
- *sociální potřeby* – z celospolečenského hlediska odpovídající míra sociální koheze, z individuálního hlediska pocit sounáležitosti a lásky, úcty a sebeúcty, „seberealizace“ (tato základní obecná potřeba růstu a naplnění života zahrnuje možnost rozvíjet kulturní a duchovní hodnoty anebo estetické a rekreační hodnoty spojené s ekosystémy).

¹ S rostoucí kvalitou, rozmanitostí a dostupností.

² Přehled vychází z prvků určujících kvalitu života převzatých z publikace *Ekosystémy a kvalita lidského života: Rámec pro hodnocení*, ISBN 80-7212-266-5, MŽP 2003 a dále z tradiční hierarchie lidských potřeb podle Maslowa.

Tyto nejdůležitější součásti kvality života jsou významně svázány s lidskou činností, potřebou svobody a možností volby.

2) Ekosystémové služby – tj. přínosy, které společnost získává od ekosystémů

Společnost může existovat pouze díky podpůrným funkcím ekosystémů a limity těchto systémů vymezují prostor pro rozvoj společnosti. Přínosy, které společnost od ekosystémů získává, se nazývají ekosystémové služby. Tyto služby zahrnují jednak poskytování statků, regulační a kulturní služby, které lidi a jejich kvalitu života ovlivňují přímo, a jednak podpůrné služby, které jsou nezbytné k udržování ostatních služeb. Podpůrné služby zahrnují: tvorbu půdy, potravní řetězec, primární produkce.

Přímé služby zahrnují: poskytování statků (potrava, voda, paliva, vlákna, biochemikálie, genetické zdroje), regulační služby (regulace podnebí, regulace chorob, regulace zdrojů vody, čištění vody) a kulturní služby (nemateriální přínosy ekosystémů – rekreační a turistické, kulturní, estetické aj.).

Zaběhnuté mechanismy jednání, které tento konflikt ovlivňují, jsou označovány jako vzorce spotřeby a výroby.

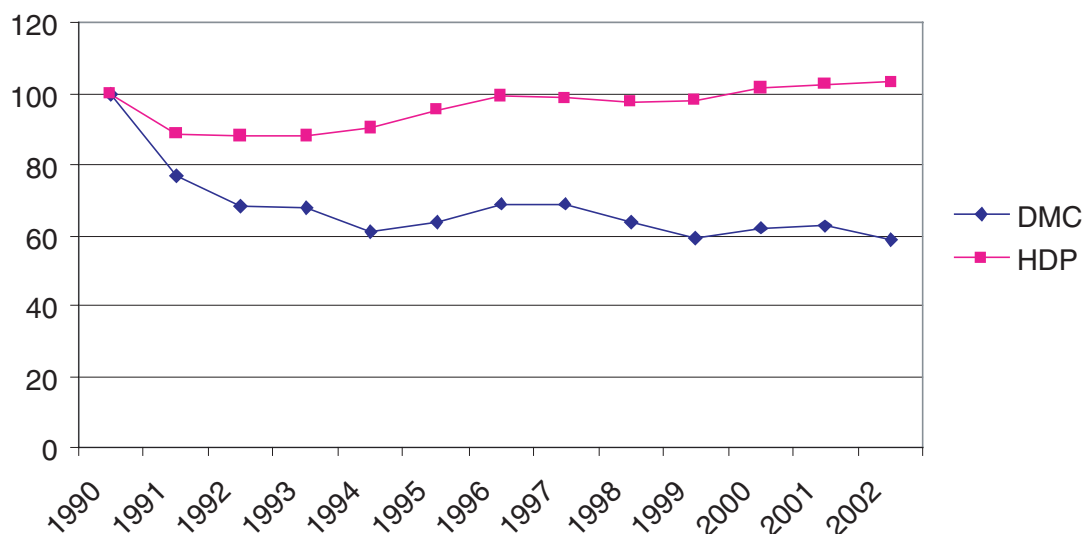
V uplynulých 15 letech došlo vlivem pozitivních trendů, nových zákonů, značného restrukturalizačního úsilí a investic průmyslové sféry a přípravy na vstup do EU ke zlepšení životního prostředí a kvality života. Přesto však aktuální stav spotřeby i výroby v ČR představuje vážná rizika pro budoucnost. K tomu, aby byl systém výroby a spotřeby udržitelný, je třeba realizovat další opatření. Dnešní problémy životního prostředí jsou skrytější a změnila svoji podobu. Problémem už není nekontrolované množství škodlivin z komínů elektráren a továren a extrémní znečištění řek, ale dopady spotřeby nejrůznějších produktů, stále rostoucí dopravy a zvyšující se zástavby krajiny. Vážným problémem je rovněž používání obrovského množství různých chemických látek, aniž by byly známy jejich účinky na lidské zdraví a na životní prostředí.

Málokdo si uvědomuje, jak obrovské množství zdrojů kryje naše každodenní potřeby. Například na výrobu zubního kartáčku je zapotřebí 1,5 kg surovin a na mobilní telefon, kterých se v současné době v ČR používá 10,7 mil. kusů, dokonce 75 kg! Hmotnost samotných výrobků je přitom minimální. Čipový mikroprocesor používaný např. v počítačích má hmotnost asi 0,09 gramů, na jeho výrobu je ovšem zapotřebí asi 20 kg přírodních surovin. S většími výrobky pak exploatace zdrojů dramaticky narůstá. Na jeden automobil o váze cca 1 tuny připadá před prvním použitím 25 tun odpadů, které souvisí především se získáváním surovin a s výrobou polotovárů. Na výrobu jediného počítače je zapotřebí 240 kg fosilních paliv, 22 kg různých druhů chemikálií a na 1500 litrů vody...

Materiálová a energetická náročnost výrobního procesu je stále neúnosně vysoká, stejně i provoz samotných výrobků a následky po ukončení jejich životnosti. Spotřeba v české společnosti stále roste, a tak často může eliminovat možné pozitivní efekty dosažené snižováním materiálové a energetické náročnosti výrobků a služeb.

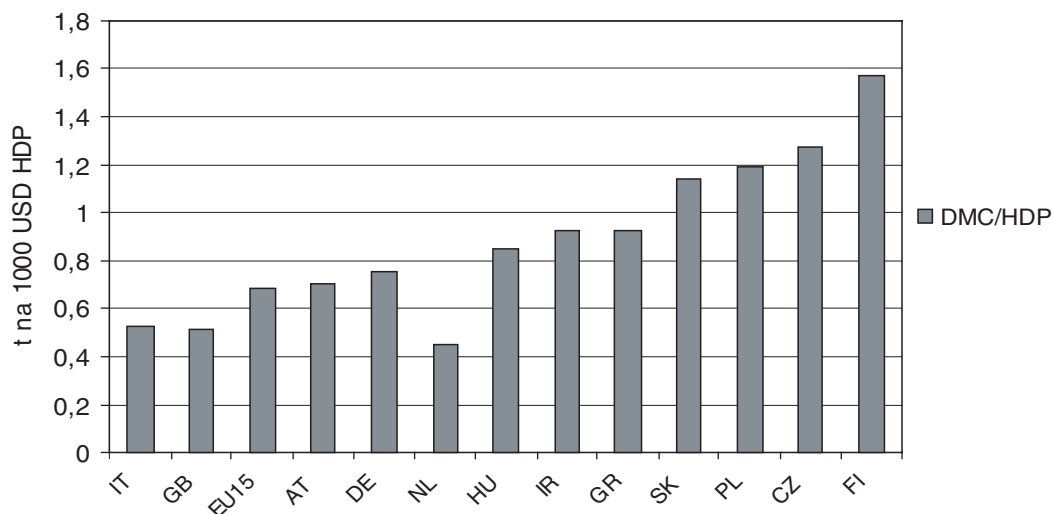
Počet osobních automobilů v ČR vzrostl na 3,8 milionu. Na jízdu a údržbu průměrného automobilu spotřebujeme během jeho života 12 000 l pohonných hmot, 112,5 l motorového oleje, 10 l nemrznoucích směsí, 16 pneumatik, 10 olejových filtrů atd., do ovzduší se uvolní množství emisí a dalších vlivů a ve finále množství odpadu ze samotného automobilu, resp. autovraku.

Materiálová spotřeba je důležitým indikátorem zátěže životního prostředí. Domácí materiálová spotřeba (domestic material consumption – DMC), tj. materiálová spotřeba daného státu, se vypočítává odečtením vývozu od přímého materiálového vstupu, tj. vstupy materiálů používaných v hospodářství (vytěžené suroviny a vyprodukovaná biomasa – tzv. domácí užitá těžba a dovozy). Následující graf ukazuje rozdělení křivky domácí materiálové spotřeby a růstu HDP.

Graf růstu HDP a domácí materiálové spotřeby v České republice

Zdroj dat: ČSÚ, Centrum UK pro otázky životního prostředí

V průběhu sledovaného období měl vývoj domácí materiálové spotřeby tendenci kopírovat vývoj HDP (docházelo-li po delší časové období k růstu HDP, začínala narůstat domácí materiálová spotřeba a naopak). Tuto vzájemnou závislost je třeba zlomit, jinak nebude možné dosáhnout po delší časové období jejich absolutního oddělení.

Mezinárodní srovnání domácí materiálové spotřeby ku HDP

Zdroj dat: ČSÚ, Centrum UK pro otázky životního prostředí

Z grafu je zřejmé, že materiálová náročnost České republiky (1,28 t na 1000 USD HDP) je vyšší než v ostatních nových státech EU (1,19 t v případě Polska, 1,14 t Slovenska a 0,85 t Maďarska) a více než dvojnásobná ve srovnání s některými státy EU 15 (například 0,45 t v případě Nizozemska, 0,51 t Velké Británie).

Česká republika spotřebovává ročně větší množství přírodních zdrojů, než je zdrojová kapacita jejího území. Velká část surovinových zdrojů pochází ze zemí tzv. třetího světa, na kterých se stáváme závislí a kde zároveň dochází k dramatickému zhoršení stavu životního prostředí.

Indikátorem pro měření nadspotřeby je tzv. „ekologická stopa“, která přepočítává spotřebované zdroje na množství půdy a vodních ploch nutných k jejich vyprodukování a k asimilaci odpadů. Podle zprávy Světového fondu pro přírodu z roku 2002 je průměrná velikost ekologické stopy na jednoho obyvatele ČR 4,8 hektaru. Znamená to, že průměrný obyvatele ČR potřebuje k uspokojení potřeb 4,8 ha plochy, což je více než dvojnásobek dostupné biokapacity ČR. Obyvatel ČR tak žije na ekologický dluh a vytváří ekologický deficit, který kompenzuje dovozem biokapacity (zdrojů) ze zahraničí.

Česká republika má, vzhledem ke své geologické stavbě území, omezené zdroje palivoenergetických surovin. Jediným relevantním zdrojem palivoenergetických surovin je hnědé a černé uhlí. Domácí těžba ropy a zemního plynu je z národohospodářského hlediska zcela zanedbatelná, naprostá většina těchto dvou strategických surovin musí být dovážena, což při současných cenách vytváří značný tlak na saldo zahraničního obchodu. Česká republika však disponuje poměrně solidní surovinovou základnou v sektoru nerudných a stavebních surovin. V některých patří dokonce mezi významné producenty v rámci Evropy či světa (kaolín, živce, nentonity). Objemy zásob nerudných surovin dávají na rozdíl od surovin palivoenergetických záruku solidní životnosti pro celé 21. století.

Dovoz a vývoz nerostných surovin v období 1992 – 2003

Rok	1992	1995	2000	2001	2002	2003
Dovoz mil. Kč	45 112	47 385	91 451	95 898	77 340	83243
Vývoz mil. Kč	9 523	16 728	14 735	16 029	13 288	13351

Zdroj: ČGS – Geofond

PRINCIPY A CÍLE

Situace si vyžaduje účinná opatření a to ve formě iniciativy na úrovni výrobců, zvyšování informovanosti spotřebitelů a rovněž opatření na úrovni veřejné správy. Tato opatření by však neměla vést k ekonomickému propadu; naopak by měla představovat konkurenční výhodu a ekonomický stimul.

Je zapotřebí směřovat ke společnosti, která:

- dosáhne vysoce efektivní výroby a konkurenceschopnosti prostřednictvím optimálního snížení materiálové a energetické náročnosti procesu;
- bude rozvíjet průmyslové hospodářství založené na obnovitelných zdrojích a na maximálním využití druhotných surovin z odpadů;
- zajistí výrobky, které jsou nenáročné na spotřebu během jejich životnosti a které jsou snadno využitelné ve fázi odpadu, čímž přispívají k uzavírání materiálových toků;
- zásadně sníží svou závislost na primárních a neobnovitelných surovinách, zejména pak závislost na fosilních palivech a na jejich dovozu;
- bude masivně investovat do technologických inovací a do výzkumu a vývoje;
- bude pokračovat v úsilí o oddělení ekonomického růstu od nárůstu poškozování životního prostředí, zejména ve složkách, kde nedošlo k absolutnímu oddělení;
- bude schopna v zájmu kvality života rozšířit ekonomickou analýzu při svém rozhodování na celý systém výroby a spotřeby včetně jejich nechtěných negativních dopadů na kvalitu života;
- uspokojí své základní životní potřeby (energie, voda, potraviny) prostřednictvím efektivních výrobků a potravin vyrobených z bezpečných látek a surovin s důrazem na kvalitu, zdraví a životní prostředí.

Základní principy

Koncept udržitelného rozvoje je založen na sadě svých základních principů. Ve strategických dokumentech se s těmito principy setkáváme na třech základních úrovních:

- na úrovni východisek (hodnot)
- na úrovni systémových podmínek (principy, které musí být naplněny na globální úrovni, aby byl vývoj udržitelný)
- na úrovni strategií (principy popisující obecné strategie pro naplnění výše uvedených systémových podmínek).

V následujícím přehledu jsou uvedeny pouze ty principy, které mají zásadní význam pro Rámec USV a jeho následné naplňování:

1) Principy na úrovni východisek

Princip úcty k lidskému životu, k přírodě a k civilizačním a kulturním hodnotám.

Princip generační odpovědnosti (každá generace musí být vůči budoucím generacím odpovědná za zachování a předání základních přírodních, kulturních a civilizačních hodnot).

Princip partnerství stanoví, že vztahy mezi jednotlivými zájmovými skupinami, ať už jsou subjekty s environmentálním, ekonomickým anebo sociálním zaměřením, musí být založeny na bázi partnerství, nikoliv na bázi rivality.

2) Principy na úrovni systémových podmínek

Princip nepřekračování environmentálních limitů ekonomického rozvoje. Degradace způsobená společností nesmí překračovat environmentální limity (sem patří především nadměrné čerpání přírodních zdrojů, negativní změny složek životního prostředí a ztráta biologické rozmanitosti).

Na základě **principu rovných příležitostí jednotlivců a skupin** by všem subjektům měly být stanoveny všude, kde je to možné, stejné podmínky (např. v oblasti dostupnosti a rozdělování zdrojů).

3) Principy na úrovni strategií

Princip postupného preferování intenzivního rozvoje společnosti před rozvojem extenzivním. Zaměření na kvantitativní indikátory životní úrovně by měla nahrazovat orientace na kvalitu života.

Princip oddělení ekonomického rozvoje od negativních dopadů na životní prostředí (tzv. decoupling).

Na základě **principu celostního přístupu** musí být problémy řešeny v kontextu celého systému spotřeby a výroby s ohledem na jednotlivé fáze životního cyklu výrobků a služeb.

Princip prevence se opírá o zkušenost, že prevence je obecně schůdnější a přináší synergické efekty v jednotlivých rovinách udržitelného rozvoje.

Na základě **principu substitute** by tam, kde je to technicky možné a ekonomicky schůdné, měly být výrobky a činnosti škodící složkám životního prostředí a fyzickému a duševnímu zdraví člověka nahrazovány výrobky a činnostmi škodícími méně či vůbec. Tento princip v sobě zahrnuje i princip preferování obnovitelných zdrojů před neobnovitelnými.

Princip snižování materiálové a energetické náročnosti systémů výroby a spotřeby. Tento princip obsahuje i princip minimalizace materiálových a energetických vstupů, prevence vzniku odpadů a uzavírání materiálových toků.

Strategický cíl

Strategickým cílem Rámce programů USV je dosažení udržitelné spotřeby a výroby ve specifických podmínkách ČR jako základního předpokladu pro dosažení udržitelného rozvoje. To znamená změnu vývoje směrem k udržitelné spotřebě a výrobě za účelem podpory sociálního a ekonomického rozvoje současné společnosti v rámci přípustného zatížení ekosystémů cestou absolutního oddělení ekonomického růstu od degradace životního prostředí.

Základním předpokladem pro dosažení strategického cíle je změna vzorců výroby a spotřeby, která má následující složky:

1. politická vůle
2. změna chování spotřebitelů (státu, podniků, individuálních spotřebitelů atd.)
3. změna chování výrobců a poskytovatelů služeb
4. změna regulačního systému a podmínek na trhu tak, aby motivovaly rozhodující subjekty (výrobní sféra, veřejná správa a spotřebitelé) k udržitelné spotřebě a výrobě

Rámec programů USV vychází ze dvou základních přístupů³:

- Snižování materiálové a energetické náročnosti systémů výroby a spotřeby (zvyšování účinnosti systému spotřeby a výroby). Základním cílem je zvýšení úrovně procesů zhodnocování surovin a energie v ČR tak, aby bylo dosaženo vyššího stupně konkurenceschopnosti v porovnání s hospodářsky vyspělými státy.
- Optimalizace systémů výroby a spotřeby (náhrada vstupů, procesů, výrobků, služeb i požadavků), která se člení následujícím způsobem:
 - změněná spotřeba (změny vedoucí ke změnám možnosti volby a infrastruktury)
 - odpovědná spotřeba (zvyšování kvality života odpovědnějším výběrem a používáním zboží a služeb na úrovni koncových spotřebitelů)
 - přiměřená spotřeba (otázka „dostatečnosti“ a vlivu úrovně spotřeby na kvalitu života).

Základním cílem optimalizace je stále zlepšování kvality života.

NÁSTROJE REALIZACE RÁMCE

Programové nástroje – (strategie, politiky, koncepce, programy, plány) jsou velmi důležité, nezbytnou podmínkou jejich efektivního fungování je vzájemná provázanost. V rámci těchto nástrojů je obvykle navrženo vytvoření či změna nástrojů ostatních kategorií a způsob jejich uplatnění. Nedílnou součástí programových dokumentů je většinou i posouzení vlivu na životní prostředí. Rámec programů USV je příkladem programového nástroje.

Normativní nástroje – (povinnosti, limity, standardy, zákazy, příkazy) fungují v mnoha programech USV (např. v požadavcích na činnost spotřebičů, omezování spotřeby a výroby nebezpečných výrobků). Normativní nástroje programů USV by měly být jednoduché, konkrétní, srozumitelné, splnitelné, kontrolovatelné a vynutitelné.

Ekonomické nástroje – (daně, poplatky, sankční platby, podpory) mají pro změny vzorců spotřeby a výroby zásadní význam (týkají se internalizace externalit, stanovují „plnou environmentální cenu“, spravedlivou cenu apod.). Ideální ekonomické nástroje mají stimulující účinek na inovace výrob i šetrnou spotřebu a nemají vysoké transakční náklady. Neměly by umožňovat nesystémové výjimky.

Organizační nástroje – (úprava vztahů mezi subjekty) by měly být na trhu používány jen pro subjekty, které se nedokáží či nechťejí samoorganizovat (např. doplnění řetězců odbytu pro recyklované výrobky, podpora konkurence na trhu proti monopolizaci, omezování nedisciplinovaných subjektů apod.).

Informační nástroje – (shromažďování, zpracovávání a předávání informací) je základním předpokladem fungování řady dalších nástrojů, včetně vzdělávání, výchovy a osvěty. Informace o vlivech výrobků, bezpečnosti, užitných vlastnostech sloužících svobodě výběru a ochraně spotřebitele musí být poskytovány veřejné autoritě povinně a veřejně (např. registry nebezpečných výrobků, látek, cen). Nadstandardní dobrovolné informační systémy se mohou týkat některých programů USV (např. šetrných výrobků, bioproduktů).

Vzdělávání, výchova a osvěta – je dlouhodobým nástrojem pro formování postojů a názorů a hodnotových preferencí společnosti. Spotřebitel i výrobce si musejí být vědomi dopadů svého jednání, které není v souladu

³ Tyto základní strategie a odpovědnost hlavních aktérů za jejich realizaci jsou shrnuty v „Příležitostech udržitelné spotřeby – strategie pro dosažení změny“, UNEP, 2001.

s principy udržitelného rozvoje, s udržitelnou spotřebou a výrobou. V rámci vzdělávání je nutné zajistit, aby se všem, zejména pak dětem a mládeži, dostávalo dostačujících informací o udržitelném rozvoji. Jedná se o kontinuální, celoživotní proces – od dětí předškolního věku až po dospělé.

Institucionální nástroje – (fungování institucí veřejné správy v oblasti kontroly trhu, bezpečnosti, omezování rizik) by měly být efektivní, koordinované a veřejností kontrolovatelné, aby se omezil prostor např. pro korupci. Vlastní spotřeba veřejných institucí by měla být i příkladem udržitelné spotřeby (programy „zelenání státní správy“ – usnesení vlády č. 720 z července 2000 na podporu rozvoje prodeje a užívání ekologicky šetrných výrobků).

Dobrovolné nástroje – představují takové činnosti, především podnikatelských subjektů, které tyto subjekty zavádějí na základě svého svobodného, dobrovolného rozhodnutí a které jdou nad rámec požadavků legislativních norem. Dobrovolné nástroje se řadí do skupiny nástrojů preventivních, tzn. že se soustředí na odstraňování samotných příčin vznikajících environmentálních problémů. Tím podporují chování výrobců, ale i spotřebitelů, směrem k udržitelné výrobě a spotřebě – umožňují nasměrování výroby a spotřeby na environmentálně šetrnější výrobky a služby. V ČR jsou v současnosti využívány zejména tyto dobrovolné nástroje: označování ekologicky šetrných výrobků, zavádění systémů environmentálního řízení (EMAS, ISO 14001), čistší produkce, zelené nakupování, zelené veřejné zakázky a dobrovolné dohody. ČR usiluje i o rozšíření dalších typů dobrovolných nástrojů jako hodnocení životního cyklu nebo ekodesign. Dobrovolné nástroje zaměřené na výrobek jsou na úrovni EU shrnuty do Integrované výrobní politiky, která je v ČR připravována v souladu s postupy EU.

SOUČASNÁ SITUACE

Stávající politiky

Následující charakteristika a příklady stávajících politik a programů ovlivňujících USV jsou členěny podle základních oblastí, které tyto politiky ovlivňují, tj.:

- chování výrobců
- podmínky trhu
- chování spotřebitelů.

V oblasti výroby

Stávající regulace výrobců v oblasti USV se stále zaměřuje především na oblast výrobních procesů. Výrazným přínosem by měl být integrovaný přístup k posuzování činnosti vybraných hospodářských činností na základě zákona č. 76/2002 Sb., o integrované prevenci, který je příležitostí pro hledání dalších možností snížení znečištění životního prostředí a snížení rizik ohrožení zdraví člověka prostřednictvím lepšího využití materiálů, zvýšení energetické účinnosti a využíváním nejlepších dostupných technik.

Regulován je i design výrobků a použití některých materiálů, především s ohledem na bezpečnost pro spotřebitele a pro životní prostředí. Odpovědnost výrobců se v rámci životního cyklu v poslední době významně rozšiřuje i na konec životního cyklu a výrobci jsou například nuceni promítat cíl USV v oblasti uzavírání materiálových toků do designu svých produktů.

Z pohledu výrobců je legislativa obecně málo přehledná a předvídatelná. Realizaci USV by napomohlo například zjednodušení a zpřehlednění systému vnitrostátní právní úpravy a sloučení různých správních řízení, která spolu souvisí při realizaci určitého projektu, v jediné koncentrované řízení. Zavádění USV napomáhá i důsledné vymáhání platných legislativních norem, protože jejich obcházení znevýhodňuje subjekty, které se k životnímu prostředí snaží chovat šetrně.

Stávající politiky se většinou zaměřují pouze na vybrané části životního cyklu a z pohledu USV jsou nedostatečně provázány. Pozitivním příkladem propojení jednotlivých fází životního cyklu v jednom programu je podpora ekologického zemědělství, která vyplývá z podstaty tohoto programu a která se zaměřuje na design, volbu

materiálů, výrobu i prodej. Základem úspěšnosti tohoto programu je zájem spotřebitelů o výrobky ekologicky šetrného zemědělství.

Z pohledu alokovaných zdrojů lze za významné politiky, které ovlivňují USV, považovat například podporu inovací včetně zvyšování podílu obnovitelných zdrojů energie. Inovace jako takové ale nemusí vždy splňovat kritéria USV (především pokud jsou hodnoceny z pohledu celého životního cyklu).

Podpora efektivnějšího využívání přírodních zdrojů je deklarativně uvedena ve všech relevantních politikách, obecně lze ale říci, že pro její praktickou aplikaci často chybí jak údaje o materiálových tocích, tak i nástroje pro jejich optimalizaci. Relativně nízká je stále praktická podpora zvyšování energetické účinnosti, která má přitom v ČR vysoký potenciál pro naplňování základních strategií USV.

V oblasti environmentálních technologií je v současné době zpracováván Program podpory environmentálních technologií v České republice, jehož cílem je uceleně koordinovat podporu environmentálních technologií, která by se měla projevit v konkrétních opatřeních v rámci jednotlivých odvětvových politik a programů. Cílem tak je využít potenciálu, který nabízí rozšíření a využívání environmentálních technologií, ke snížení zátěže životního prostředí, zlepšení kvality života a podpoře ekonomického růstu.

Příkladem významného programu na podporu environmentálních technologií je podpora výstavby čistíren odpadních vod. Tyto koncové technologie řeší akutní problémy ochrany životního prostředí, ale spotřebovávají další energetické a materiálové vstupy a v minulosti byly často zbytečně předimenzovány. Z pohledu USV je důležitá jejich optimalizace z hlediska celého životního cyklu a prioritní uplatňování prevence vzniku znečištění u zdroje. Prevence vede ke snížení množství produkovaných odpadních vod při současných úsporách materiálových a energetických toků. Pro čištění odpadních vod lze využít stále účinnější technologie.

Stávající politiky podporují tzv. dobrovolné aktivity výrobců v oblasti USV zatím spíše deklarativně. V oblasti politik orientovaných na výrobek lze očekávat nové impulsy na mezinárodní úrovni a to především u výrobních kategorií, které mají vysoký potenciál pro uplatňování základních strategií USV (aktuálně se jedná především o integrovanou výrobní politiku (IPP) a o směrnici EK o ekodesignu). Vývoj tzv. dobrovolných aktivit v této oblasti bude mj. záležet na tom, zda se do nich podaří více zapojit spotřebitele a poskytnout výrobcům nezbytnou pozitivní zpětnou vazbu na jejich iniciativy.

V oblasti trhu

Oblast formování podmínek trhu z hlediska principů udržitelného rozvoje je sledována v rámci Strategie udržitelného rozvoje ČR.

Za jednu z významných politik podporujících USV v oblasti podmínek trhu lze považovat realizaci výnosově neutrální ekologické daňové reformy (EDR). Takováto reforma může být příkladem, jak lze prostřednictvím ekonomického nástroje dosáhnout snížení znečištění způsobené výrobní činností a zároveň zlepšit podmínky pro podnikání a motivovat k modernizaci ekonomiky. Dle mnoha odborníků je vážným problémem pro ekonomiku ČR a pro výraznější hospodářský růst příliš velké zdanění práce. Řada studií, včetně aktuální studie OECD, ukazuje na skutečnost, že zdanění práce v ČR patří k vyšším v Evropě. Lidé a firmy tak odvádějí příliš mnoho peněz zejména na sociálním pojištění a na dani z příjmu a drahá lidská práce se tak podílí na vysoké míře nezaměstnanosti v ČR.

EDR nabízí řešení, které se již několik let realizuje v řadě zemí EU 15. EDR spočívá v tom, že se postupně sníží vysoké daňové zatížení lidské práce a podnikání a zavedou se a zvýší se tzv. ekologické daně za znečišťování a za vyčerpávání neobnovitelných zdrojů. Jedná se tedy o přesun daňového zatížení z daně z příjmu a sociálního pojištění na daň z energií vyrobených z neobnovitelných zdrojů a daň z neobnovitelných přírodních surovin.

Daně jako významný ekonomický nástroj ochrany životního prostředí jsou kompatibilní s tržními principy, vedou k narovnání tržních podmínek formou internalizace negativních externalit⁴. Pokud průmyslové společnosti a domácnosti začnou platit prostřednictvím EDR za spotřebu přírodních neobnovitelných zdrojů a za ekologické následky výroby energie, může to více motivovat k investicím do moderních technologií a využívání potenciálu úspor. EDR může motivovat k menšímu plýtvání s energií a surovinami a k inovacím, které budou mít ekonomický i ekologický efekt. Zároveň se zlevní práce a náklady na zaměstnance, což může firmy motivovat k tvorbě nových pracovních míst.

V uplynulých letech začala EDR uplatňovat celá řada členských států EU 15, zejména Německo, Švédsko, Dánsko, Finsko, Velká Británie a Nizozemí. Například Německý institut pro hospodářský výzkum uvádí, že tato reforma provedená ve spolkových zemích v letech 1999 až 2003 snížila v následujících letech spotřebu fosilních paliv a následné emise oxidu uhličitého zhruba o 3 % a díky poklesu sazby sociálního pojištění na 19,5 % se vytvořilo o 250 tisíc pracovních míst více, než kdyby EDR nebyla zavedena.

Rada Evropské unie v říjnu 2003 schválila směrnici č. 2003/96/ES, o zdanění energií, která mj. upravuje výši minimálních sazeb daní nově také na uhlí, zemní plyn, elektřinu a minerální oleje. Česká republika si k zavedení ekologických daní (uhlí a elektřinu) vyžádala čtyřleté přechodné období, tedy do počátku roku 2008.

Evropská komise publikovala v roce 2003 studii o externích nákladech v energetice a dopravě založených na metodice ExternE nazvanou „External Costs – Research results on socioenvironmental damages due to electricity and transport“. Výsledky hodnocení externalit okolních zemí, ale také první vědecké studie v ČR přitom ukazují, že externality představují obrovské finanční prostředky. Aktuální výzkumy a studie odborníků z Vysoké školy ekonomické a Centra Univerzity Karlovy pro otázky životního prostředí vyčíslily externí náklady a ekonomické dopady na zdraví lidí a životní prostředí z výroby elektřiny a tepla v uhelných elektrárnách v ČR. Výsledky ukazují, že uhelné elektrárny vyprodukovaly v roce 2002 externí náklady ve výši přibližně 64 miliard Kč, což je zhruba 2,5 % HDP České republiky v daném roce. Na každého občana tak teoreticky připadly náklady ve výši 5.700 Kč. Uhelné elektrárny přitom vyrobily v roce 2002 elektřinu v hodnotě za asi 50 miliard korun. Znamená to tedy, že skutečné náklady na výrobu elektřiny z těchto zdrojů byly více než dvojnásobné.

Rovných podmínek na trhu a správné tvorby cen výrobků nemůže být dosaženo bez reformy dotací a politiky veřejných podpor. Podmínky na trhu totiž výrazně deformují tzv. škodlivé dotace a daňové úlevy, které zvýhodňují určitý průmyslový sektor nebo umožňují prodloužení určité činnosti, ačkoli mají závažný dopad na životní prostředí. V takovém případě tyto obory a činnosti opět nenesou plné náklady související s jejich provozem. Environmentálně příznivé a odpovědné výrobní postupy a výrobky tak podléhají dalšímu znevýhodnění, které ovlivňuje jejich postavení a finanční atraktivnost na trhu.

Tyto škodlivé dotace mají nejrůznější podobu a představují opět velmi významné částky. Uplatňují se přímou i nepřímou formou a jejich vydatnými příjemci jsou energetika, zemědělství a doprava. Příkladem je energetické odvětví, které je ze státních prostředků dlouhodobě podporováno. Většina vynaložených prostředků se poskytuje na podporu energetických zdrojů na bázi neobnovitelných surovin (uhlí a jádro), na zmírňování následků těžby uhlí a uranové rudy, případně na zachování těžební činnosti.

Objem realizovaných podpor v uplynulých letech naznačuje studie „Analýza dotací v energetice“, která mapuje a porovnává podporu neobnovitelných a obnovitelných zdrojů a úspor energie z veřejných zdrojů v letech 1994 – 1998. Z výsledků studie vyplývá, že státní dotace na podporu neobnovitelných zdrojů na bázi fosilních paliv dosáhly výše 113 miliard Kč a na podporu jaderných zdrojů 20 miliard Kč, zatímco podpora úspor a obnovitelných zdrojů energie činila pouhých 3,7 miliardy Kč. Přímé dotace tvořily zejména náklady na útlum těžby a odstraňování následků, dotace cen tepla a přechodu od uhlí k jiným fosilním palivům (podpora plynofikace obcí) a náklady institucí. Ačkoliv byly některé z těchto dotací odstraněny, celkově se tato forma podpory stále uplatňuje, v některých případech i na zachování neefektivní těžby, na kterou je stát ochoten uvolnit stovky miliónů korun.

⁴ Jedná se o externí náklady, kdy výrobce svou činností poškozuje jiné subjekty, způsobuje významné celospolečenské škody (např. dopady na průměrnou délku života, vliv na zdraví, životní prostředí, škody na domech a památkách) a nehradí nápravu těchto škod. Zejména výroba energie v uhelných elektrárnách, intenzivní zemědělství a doprava každoročně způsobují významné externality. Dochází tak k pokřivení podmínek na trhu a ke znevýhodnění ekologicky čisté formy výroby a uplatnění jejich výrobků na trhu.

Nepřímou dotací je také bezplatná armádní a policejní ochrana jaderných elektráren nebo převzetí části odpovědnosti za škody v případě jaderné havárie, kdy provozovatel zařízení ručí za škody pouze do omezené výše. V současnosti probíhá také postupné uvolňování dalších financí na odstranění škod po těžbě uhlí v Ústeckém a Karlovarském kraji, na které vláda uvolnila 15 miliard Kč z Fondu národního majetku. Velké náklady si vyžaduje likvidace následků po těžbě uranu ve Stráži pod Ralskem, kde se uran přestal těžit v roce 1996. Zmírnění rizik dopadů na životní prostředí a na lidské zdraví již stát v této lokalitě stálý zhruba 18 miliard Kč. Celkové odhadované náklady činí 45 miliard korun a sanace chemické těžby uranu potrvá do roku 2030, následná likvidace vrtů, zařízení a rekultivace potrvá ještě o deset let déle.

K přesnějšímu popsání a vlivu škodlivých dotací a podpor je zapotřebí podrobné zmapování této oblasti. Předpokladem pro zajištění nápravy podmínek na trhu a tvorbu skutečných cen je postupné odstranění škodlivých dotací a podpor. Podpory z veřejných rozpočtů by se měly naopak zaměřit na oblasti USV, např. na vyšší modernizaci a inovace za účelem snižování energetické a materiálové náročnosti, do vědy a výzkumu apod.

V této souvislosti je zároveň nutné uvést, že obecné rámcové podmínky trhu se stále více formují na globální anebo na evropské regionální úrovni a ČR může ovlivnit tyto politiky v míře odpovídající jejímu vlivu v mezinárodních či evropských institucích. Vážné společenské dopady externalit a škodlivých dotací vedou k potřebě diskusí a k přijmutí opatření k řešení rovněž v rámci těchto institucí.

Příkladem úspěšného posunu k tvorbě vyrovnanějších tržních podmínek je nová Společná agrární politika, kterou přijala Evropská unie v polovině roku 2003. Zatímco v rámci dosavadního systému byly dotace z veřejných zdrojů v zemědělství směřovány na podporu samotné zemědělské produkce a vyšší výrobu, nově přijatá pravidla budou dotace směřovat stále více na skutečný rozvoj venkova s důrazem na péči o krajinu, ekologické zemědělství a mimoprodukční funkce zemědělství. Tímto způsobem lze zabránit současným problémům v zemědělství v ČR a celé EU, jako jsou výrazná nadprodukce, problém jejího uplatnění na přesyceném trhu, navazující další plýtvání státních prostředků na dotaci vývozu a prodej těchto přebytků, ale lze tak zabránit dalšímu vážnému poškozování ekosystémů a biodiverzity intenzivní velkovýrobou.

Při tvorbě pravidel a systémů, které ovlivňují motivaci pro zvyšování účinnosti využívání přírodních zdrojů, se stále často nevychází z potřeby spojit kvalitu s efektivností, ale kvalita je spojována s kvantitou, která vede k plýtvání. Například odměna za inženýrské práce se často neodvíjí od efektivnosti uspokojení účelu daného investičního projektu ale od celkových nákladů opatření navržených na jeho dosažení. Výběrové řízení na dodavatele, které by mělo zaručit efektivní řešení, se tak realizuje pro design, který není optimální.

V oblasti spotřeby

Snaha ovlivnit neudržitelné vzorce spotřeby je sledována v rámci Strategie udržitelného rozvoje ČR, pozitivním vývojem je rovněž začlenění změny vzorců spotřeby do aktivit některých resortů vlády. Zvyšuje se počet spotřebitelů, kteří třídí odpad, zajímají se o stát původu výrobku, o jeho environmentální aspekty atd.

Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v rámci svých aktivit usilují o prosazení environmentální výchovy a vzdělávání do všech stupňů škol, o environmentální osvětu a propagaci pro všechny vrstvy obyvatelstva. Nezastupitelnou roli při formování udržitelnějších vzorců spotřeby sehrávají ekologické organizace a organizace na ochranu spotřebitelů. Velmi pozitivním krokem je, že přitom využívají metodik a postupů reklamy.

V oblasti ochrany spotřebitele existuje dosti široké spektrum právních předpisů regulujících tuto oblast, ať už se jedná o obchodní zákoník či zákon o ochraně spotřebitele. Ochranou spotřebitelů se zabývají orgány veřejné správy, jako je Ministerstvo průmyslu a obchodu, v rámci něhož se schází Spotřebitelský poradní výbor, Česká obchodní inspekce, Státní zemědělská a potravinářská inspekce atd., ale i řada nevládních neziskových organizací např. Sdružení obrany spotřebitelů ČR, Spotřebitelský poradenský a informační servis, Síť ekologických poraden atd. Tyto a další instituce mohou v budoucnu sehrát pozitivní úlohu při prosazování udržitelné spotřeby.

Role klíčových zájmových skupin

Výrobci

Obecné trendy

USV je pro průmyslový sektor výzvou a příležitostí pro nové podnikatelské aktivity. Je výzvou k inovacím a k vysoce efektivní a bezpečné produkci a příležitostí k rozvoji nových podnikatelských oborů založených na ochraně životního prostředí (tzv. zelená ekonomika). Tento hospodárny přístup společně se zelenou ekonomikou vykazují v EU významný růst a ukazují, že ekologie a ekonomie mohou jít společnou cestou a vytvářet sociální zázemí. Hlavní roli při dosahování cílů USV bude i nadále hrát hospodárny přístup a inovace vedoucí k efektivnějšímu využívání materiálů a energií v systému výroby a spotřeby.

Řízení environmentálních i sociálních aspektů výrobců se tradičně zaměřuje na výrobu samotnou. Největší potenciál pro zlepšení USV v průmyslu je dnes přitom ve fázích životního cyklu, které byly z tohoto pohledu zatím opomíjeny:

- design výrobku anebo služby
- materiály
- užití výrobku anebo služby
- konec životního cyklu.

Ochrana životního prostředí a bezpečné, kvalitní výrobky se stávají v EU velkou podnikatelskou příležitostí a vedou ke vzniku nového průmyslového segmentu, zelené ekonomiky, která uspokojuje stále větší poptávku spotřebitelů a významně se podílí na tvorbě HDP. Produkce založená na ohleduplnosti k životnímu prostředí se stává konkurenční výhodou.

Konkrétním příkladem je ekologické zemědělství, které je alternativním způsobem hospodaření s půdou a krajinou proti doposud široce uplatňovanému intenzivnímu zemědělství a garantuje výrobu vysoce kvalitních potravin. Produkty ekologického zemědělství (tzv. biopotraviny) se v EU 15 stávají nejrychleji rostoucím trhem v potravinářství, který jen v roce 2002 dosáhl objemu 15 miliard EUR (450 miliard Kč). Největším trhem s biopotravinami je Německo s obratem 3 miliardy EUR, dále Velká Británie s 1,7 miliard EUR, Itálie s 1,4 miliard EUR a Francie s 1,3 miliard EUR. Předpokládá se, že do roku 2007 se trh s biopotravinami v EU 15 zvýší na 40 miliard EUR (1 200 miliard Kč), jen ve Velké Británii se očekává nárůst o dalších 75 %...

Velice perspektivním odvětvím zelené ekonomiky v EU 15 jsou úspory energie. Rozvíjí se i kombinovaná výroba energie a tepla anebo tepelná čerpadla. Samostatným progresivním a vysoce rozvinutým odvětvím je třídění a materiálové využití odpadů.

Dalším konkrétním příkladem odvětví zelené ekonomiky je výroba energie z obnovitelných zdrojů, zejména založených na biomase, větru a slunci. Obnovitelné zdroje jsou perspektivním zdrojem elektřiny a energií budoucnosti, jsou vedle úspor energie jedinými v současné době dostupnými nevyčerpatelnými energetickými zdroji, nejsou zdrojem skleníkových plynů, vytvářejí většinou výrazně nižší množství ostatních emisí, prakticky neprodukují odpady. V EU 15 je energie z obnovitelných zdrojů jednou z nejrychleji rozvíjejících se průmyslových oblastí vůbec a evropský energetický průmysl obnovitelných zdrojů představuje vrchol světového vývoje technologií v tomto odvětví. Teplárny na biomasu, kogenerační jednotky na bioplyn, velké větrné elektrárny, fotovoltaické farmy, ale i instalace solárních kolektorů v občanském sektoru se rozvíjejí v Německu, Rakousku, Dánsku, Velké Británii, Španělsku apod. Představují velký obchodní a finanční trh a staly se velmi důležité z hlediska zaměstnanosti. Pouze v Německu poskytují práci 130 000 lidí (jen ve větrné energetice pracuje 60 000 lidí) a zaměstnávají více lidí než atomový a uhelný průmysl dohromady.

Názorným příkladem jsou významné investice EU do vědy a výzkumu v oblasti obnovitelných zdrojů energie, masivní rozvoj podnikatelského sektoru v oblasti obnovitelných zdrojů energie a závazek EU pokrýt do roku 2010 z obnovitelných zdrojů energie 12 % primární energetické potřeby (tedy veškeré energie využívané v průmyslu, dopravě, domácnostech apod.) a dosáhnout 22% podílu obnovitelných zdrojů na výrobě elektrické energie.

Proaktivní podniky přispívají k naplňování základních strategií USV již po řadu let a využívají tyto strategie pro zlepšování své pozice na trhu. Tyto iniciativy, původně vedené Světovou podnikatelskou radou pro udržitelný rozvoj (WBCSD), se rozšiřují v celém světě a lze u nich vysledovat následující trendy přechodu:

- od složkového přístupu k integrovanému přístupu ochrany životního prostředí
- od dodatečné instalace environmentálních technologií k preventivním řešením integrovaným do výrobních procesů
- od zaměření na výrobní proces k ovlivňování dopadů v celém životním cyklu
- od výhradně technických řešení k novým systémům řízení a k novým strategiím a vizím
- od uzavřenosti a konfrontace k otevřenosti a spolupráci se zájmovými skupinami
- od odděleného vnímání ekonomických, environmentálních a sociálních cílů k jejich integraci.

Situace v ČR

V podmínkách České republiky je využívání výše popsaných pozitivních trendů v podnikatelském prostředí zatím omezeno především rámcovými podmínkami (zejména v důsledku nedostatečné legislativy a informovanosti, nevhodným nastavením podmínek na trhu a tzv. škodlivými dotacemi). Nedostatečné zohlednění externích nákladů a principů USV v rámcových podmínkách tak představuje základní mantinely pro aktivity průmyslu v této oblasti.

Obecně však lze konstatovat, že průmysl a výroba v České republice dosáhla v uplynulých letech významných zlepšení a pokroku. Tyto pozitivní trendy lze sledovat také v oblasti snižování vlivů na životní prostředí a v realizaci některých principů udržitelnosti. Výroba je nicméně stále zatížena nevyváženou a energeticky náročnou strukturou hospodářství, která je pozůstatkem minulosti, a nedostatečnou efektivitou a modernizací. Přes rostoucí význam sektoru služeb je podíl průmyslu na tvorbě HDP stále vysoký a energetická náročnost tvorby HDP je stále výrazně vyšší než ve státech EU 15 a členských státech OECD. Závažný je rovněž vysoký podíl pevných paliv na spotřebě primárních energetických zdrojů a vysoká závislost na fosilních palivech, zejména na uhlí při výrobě elektrické energie.

Energetická náročnost (toe.1000 USD HDP)⁵

Česká republika				EU	OECD	SRN	Rakousko	Francie	Polsko	Slovensko
1994	1998	2000	2003	152003	2003	2003	2003	2003	2003	2003
0,33	0,30	0,29	0,29	0,17	0,19	0,18	0,14	0,17	0,24	0,28

Zdroj: OECD, 2005

Snížení energetické náročnosti průmyslu a stavebnictví prostřednictvím efektivního využívání energie je nezbytné nejen pro zvýšení jejich konkurenceschopnosti, ale i pro USV a je spojováno zejména se zaváděním nových výrobních technologií s minimální energetickou a surovinovou náročností a s dosahováním vysoké účinnosti v celém procesu výroby a spotřeby energie.

Aktivní realizace opatření ke zlepšení a aktivní účast ze strany zainteresovaných subjektů zatím bohužel chybí, přestože potenciál pro úspory energie a pro kombinované zdroje výroby energie s vysokou účinností je v České republice značný. Uplatnění tohoto potenciálu může přinést velké ekonomické, environmentální i sociální efekty.

⁵1 toe=41,868 GJ=11,630 MWh

Jednou z účinných cest, jak významně snížit spotřebu energie a náklady na ni, je metoda poskytování energetických služeb se zárukou (metoda EPC). Jde o podnikatelský obor, který se zaměřuje na vyhledávání potenciálu energetických úspor ve výrobních a průmyslových zónách, ale i ve veřejných subjektech typu nemocnic a škol. Firma poskytující služby EPC vypracuje pro zákazníka projekt na využití potenciálu úspor a pokud je potenciál úspor dostatečný, hmotně se zaručí za deklarovaný výsledek, zajistí profinancování investice a pravidelný servis. Dosažené ekonomické úspory jsou pak po dohodnutou dobu příjmem firmy EPC a slouží ke splácení investic i poskytnutých služeb. Projekt je tak přínosný pro obě strany. Pokud by se také v České republice podařilo prosadit tento obor, došlo by k významným ekonomickým i environmentálním přínosům. Potenciál eko-efektivních úspor využitelných jen ve veřejném sektoru metodou EPC je v ČR odhadován na více než 100 mld. Kč.

Projekt EPC v nemocnici v Jilemnici

Projekt EPC v Masarykově městské nemocnici v Jilemnici zahrnoval instalaci nových zdrojů topné vody a technologické páry, zvýšení účinnosti výroby tepla, snížení ztrát v rozvodu páry a topné vody a nový systém měření a regulace. V technických jednotkách představuje realizovaná úspora cca 56 % nákladů na teplo, ve finančním vyjádření, které zohledňuje i změnu cen vstupů, dosahuje úspora hodnoty až 77 % účtu za energie. Nemocnice splácí investici z realizovaných úspor, doba trvání kontraktu se společností EPS ČR, s. r. o. (nyní MVV Energie) je 8 let. Projekt byl financován bankovním úvěrem poskytnutým nemocnici a zaručeným dodavatelem. Projekt obdržel dotaci ČEA ve výši 5 mil. Kč. Jednalo se o jeden ze dvou pilotních projektů EPC v České republice. Firma na něm spolupracovala se společností Landis & Gyr (nyní Siemens s.r.o.), která kompletně dodala systémy kontroly a řízení a poskytla nemocnici garance na úvěr potřebný pro financování realizace.

Zdroj: Databáze projektů EPC, ČEA.

Dalším příkladem významného a doposud nevyužitého potenciálu v ČR je oblast decentralizovaných kombinovaných zdrojů výroby energie a tepla. Tzv. kogeneraci lze úspěšně využít v již existujících zdrojích energie. Prakticky každá větší obec či město mají své výtopny, které vyrábí spalováním uhlí nebo zemního plynu teplo pro vytápění bytů a ohřev teplé užitkové vody. Výtopny ovšem využívají jen malou část energetického potenciálu v palivu, zatímco instalace kogeneračních jednotek do těchto zdrojů by umožnila rovněž výrobu elektrické energie. Kombinované zdroje energie dovedou vysoce efektivně využít energii obsaženou v palivu a dosahují účinnosti i přes 80 %. Pro srovnání, klasické uhelné kondenzační elektrárny pracují s účinností pouhých cca 30 % a zbývajících cca 70 % energie uniká komínem a chladicí věží jako ztráty. Přitom potenciál kombinovaných zdrojů se pouze v oblasti zemního plynu odhaduje v České republice na 2700 MW.

Rovněž zelená ekonomika má v České republice velký potenciál pro USV, ale doposud jí není věnován potřebný zájem ani vážnost. Díky integraci naší země do EU se začíná i tomuto průmyslovému odvětví věnovat pozornost a stanovují se i závazné cíle. Česká republika se tak například zavázala zajistit do roku 2010 podíl obnovitelných zdrojů energie na celkové energetické bilanci 6 % a podíl na výrobě elektrické energie 8 %. V současnosti je podíl těchto zdrojů na výrobě elektrické energie pouze okolo 3,6 %. Důležitou strategií pro naplnění těchto cílů bude využívání potenciálu energetických úspor, které sníží absolutní hodnotu celkové potřeby energií.

Obnovitelné zdroje energie nabízejí velké ekonomické, environmentální a pracovní příležitosti a jejich význam a přínos zatím zůstává v ČR nedoceněn. Nejvýznamnější z těchto zdrojů jsou v tuzemských podmínkách energie z biomasy (dřevní, zemědělské a další rozložitelné odpady, bioplyn, energetické plodiny pěstované v zemědělství), dále větrné elektrárny a malé vodní elektrárny. Ověřený dostupný potenciál např. v případě využití biomasy činí téměř 200 PJ/rok. Představuje tak cca 11,5 % současné spotřeby primárních energetických zdrojů a umožňuje tak naplnit současné stanovené cíle pro rok 2010. Zásadní podíl na tomto potenciálu má pěstovaná biomasa (energetické byliny, rychle rostoucí dřeviny apod.), ale významný je také potenciál využití bioplynu, který vzniká zpracováním organických odpadů ze zemědělství, z živočišné výroby či komunálního odpadu. Například bioplyn může zajistit produkci 1200 GWh elektřiny/rok, což přesahuje současnou celkovou výrobu elektrické energie ze všech obnovitelných zdrojů energie (kromě velkých vodních elektráren).

Ekologické zemědělství se v České republice rozvíjí od roku 1990. Od tohoto roku, kdy byly v ČR pouze tři farmy hospodařící na ekologických základech, vzrostl počet těchto podniků na 836 v roce 2004. Celková výměra půdy, na které je provozován ekologický způsob hospodaření, je 263 299 ha, což představuje 6,16 % ze země-

dělského půdního fondu. Největší nárůst plochy byl zaznamenán po roce 1998, ve kterém byla obnovena státní podpora ekologického zemědělství. V roce 2004 zpracovalo Ministerstvo zemědělství Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství do roku 2010 s cílem zejména posílit postavení ekologického zemědělství v ČR, zvýšit konkurenceschopnost českého zemědělství v EU či dosáhnout podílu cca 10 % na celkové výměře zemědělské půdy do roku 2010.

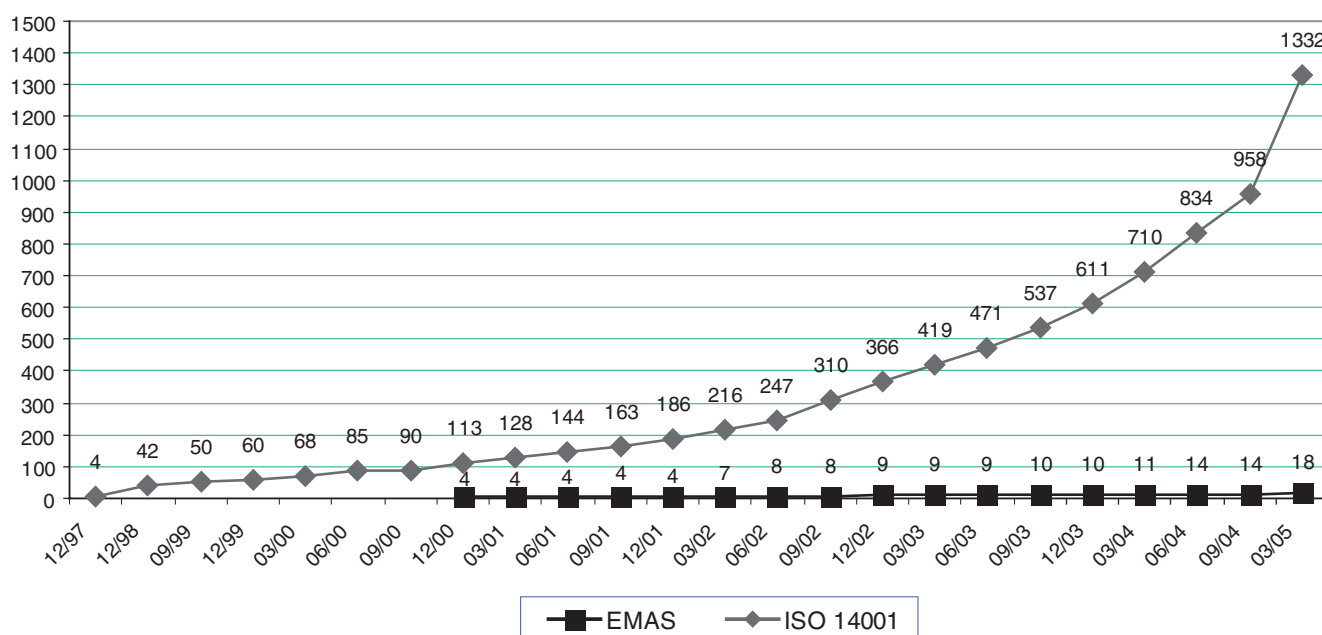
Zelená ekonomika je v České republice i příležitostí pro řešení problému nezaměstnanosti. Z odborného vyhodnocení potenciálu výroby bioplynu v českém zemědělství, který byl zpracován Výzkumným ústavem zemědělské techniky v Praze, vyplývá mj. to, že využití dostupného potenciálu bioplynu v ČR by vytvořilo 20 600 pracovních míst.

Rozvoj solární a větrné energetiky je zdrojem významných investic a nových pracovních míst již dnes. Japonská firma Kyocera hodlá vybudovat v průmyslové zóně v Kadani podnik na výrobu solárních kolektorů a článků za 200 mil. korun a zaměstnat až 150 lidí. Podobně německý výrobce solárních systémů, společnost RWE Schott Solar, vybuduje ve Valašském Meziříčí nový závod na výrobu solárních modulů za 600 milionů Kč. Během dalších dvou let chce investici zvyšovat a celkem má vzniknout téměř 300 nových pracovních míst.

Oblast třídění a materiálového využití odpadů již dnes v ČR vytváří pracovní příležitosti pro několik tisíc lidí. Pokud bude ČR aktivně rozvíjet systémy třídění a recyklace v souladu s trendy v EU a naplní cíle stanovené v politice odpadového hospodářství, zajistí tento obor zelené ekonomiky vznik až několika tisíc dalších pracovních míst do roku 2010. Například společnost Petrec chce vybudovat v průmyslové zóně v Lovosicích na Litoměřicku závod na zpracování PET lahví a vytvořit 120 pracovních míst do roku 2008. Podobný potenciál je ukryt také v ekologickém zemědělství, které v aktuálních podmínkách ČR zatím spíše stagnuje a na skutečný rozvoj teprve čeká.

Pozitivním aspektem je rostoucí zájem některých podniků o dobrovolné přístupy podporující USV. Nejrozšířenější je zavádění systému environmentálního managementu podle standardu ISO 14001, koncem dubna 2005 bylo v ČR registrováno 1400 podniků s ISO 14001 a 18 podniků s EMAS. Ostatní dobrovolné nástroje, které nevyžaduje trh, zatím trpí nedostatečnou pozitivní zpětnou vazbou (motivací), která je pro úspěch dobrovolných přístupů nezbytná. Podniky by dobrovolné aktivity v oblasti USV realizovaly v širší míře, pokud by nebyly tak přetíženy legislativními požadavky a pokud by se jejich úsilí v této oblasti dostalo významného ocenění.

Vývoj počtu podniků s EMAS a ISO 14001 (čtvrtletně k 31. 3. 2005)

Zdroj: Agentura EMAS

Zkušenosti ze zavádění čistší produkce v ČR

Souhrnné vyhodnocení projektů čistší produkce realizovaných ve 46 podnicích v ČR v devadesátých letech ukázalo, jak lze preventivními opatřeními integrovanými do výroby spojit environmentální a ekonomické efekty. Podniky dosáhly pomocí těchto opatření významného snížení produkovaných odpadů a znečištění a zároveň snížily své výrobní náklady (v průměru o cca 1% obratu). Jen neinvestiční opatření organizačního charakteru přitom přinesla úsporu v průměru cca 1 mil. Kč na podnik. Při sledování původu ekonomických úspor se zjistilo, že tyto úspory vznikají především na úsporách ve výrobním procesu, z nichž hlavní položku činila úspora ceny vstupních materiálů. Úspory na zacházení se vzniklým znečištěním (jehož náklady byly tradičně považovány za celkové náklady na znečištění) tvořily v průměru méně než 1/10 úspor. Podobné projekty ukazovaly důležitost efektivnějšího využívání materiálů a energií pro stále zlepšování environmentálního profilu společností eko-efektivní cestou. Zdroj: České centrum čistší produkce

Za významné aktéry, kteří by v této oblasti mohli napomoci žádoucí změně, lze označit například Svaz průmyslu a dopravy ČR, Hospodářskou komoru ČR či Českou podnikatelskou radu pro udržitelný rozvoj při CEMC.

Spotřebitelé

Obecné trendy

V globálním měřítku se setkáváme se dvěma druhy neudržitelné spotřeby – nadspotřebou zemí tzv. Severu a spotřebou, která neuspokojuje ani základní životní potřeby většiny obyvatel v zemích tzv. Jihu. Hospodářský a sociální vývoj zemí Severu a snahy rozvojových zemí dosáhnout obdobného vývoje kladou na životní prostředí neúnosné nároky, které mají dopad na celou planetu. Nadspotřeba a neefektivní modely výroby a spotřeby s nerovnoměrnou distribucí zvětšují rozdíly mezi bohatým Severem a chudým Jihem, kde značná část obyvatel nemá přístup např. k pitné vodě, základním potravinám, sanitárním službám, zdravotnické péči.

Mezinárodní i národní spotřebitelské iniciativy se zaměřují zejména na ochranu spotřebitelů a v posledních letech i na změnu spotřebitelského chování. Důraz je kladen zejména na šíření informací, vzdělávání a osvětu a dobrovolné nástroje. Řada mezinárodních organizací se soustřeďuje zejména na mládež a mladé lidi.

V posledních letech narůstá počet spotřebitelů, kteří při nákupu zboží či služeb zohledňují environmentální a zdravotní hledisko, podporují lokální výrobky či spravedlivý obchod (fair trade)⁶, minimalizují a třídí odpad atd.

Situace v ČR

Smyslem USV na úrovni spotřebitelů není omezovat nebo zakazovat spotřebiteli nákup výrobků, ale poskytnout spotřebiteli informace o důležitých souvislostech, změnit podobu spotřeby a zaměření a kritéria spotřebitele. Prostřednictvím intenzivních vzdělávacích a informačních aktivit je třeba zvýšit povědomí spotřebitelů o tom, že naše každodenní spotřebitelské návyky (nákup výrobků, tvorba odpadů a způsob nakládání s nimi, způsob vytápění bytů, automobilismus apod.) se podílejí na existenci závažných problémů lidské společnosti. Zároveň je třeba informovat spotřebitele o tom, že pozitivní změna spotřebitelských návyků vede k výrazné redukci těchto problémů a má i zdravotní a ekonomické přínosy. Cílem je zaměřit pozornost spotřebitelů na produkty s vyšší přidanou hodnotou z hlediska kvality, zdraví a ekologie. K tomu je rovněž nutné vytvořit podmínky pro lepší dostupnost produktů s vyšší přidanou hodnotou v široké maloobchodní síti. Dostupnost je v současnosti velice problematická, právo spotřebitele na volbu mezi konvenčními výrobky a např. biopotravinami, ekologicky šetrnými výrobky a nápoji ve vratných obalech je značně omezené. V mnoha případech nemá zákazník ještě dostatek informací pro svoje rozhodování nebo je neumí dostatečně využívat. Proto je nutné realizovat širokou kampaň na zvýšení povědomí o USV a možnostech, jak k ní zákazník může přispět. Klasickým příkladem produktů s vysokou přidanou hodnotou jsou kompaktní úsporné zářivky nebo biopotraviny.

Kompaktní úsporná žárovka má v porovnání s klasickou žárovkou nižší spotřebu, je tedy úspornější a zároveň má delší životnost. Např. bylo propočteno, že úsporná žárovka o výkonu 23 W s životností 6000 hodin nahradí 100 W žárovku a během své životnosti ušetří 462 kWh elektrické energie, spotřebitel 1600 Kč a při přepočtu na oxid uhličitý ušetří také 480 kg tohoto skleníkového plynu, který tak neunikne do ovzduší. Rozsah a význam možných úspor ještě vyniká se skutečností, že jedna kWh postačuje ke sledování TV obrazovky po dobu 6 hodin nebo k uvaření oběda pro tři osoby. V případě, že by všechny české domácnosti vyměnily jednu klasickou 100 W žárovku za úspornou 23 W kompaktní žárovku, ekonomické úspory by dosáhly až 1 miliardy Kč za rok.

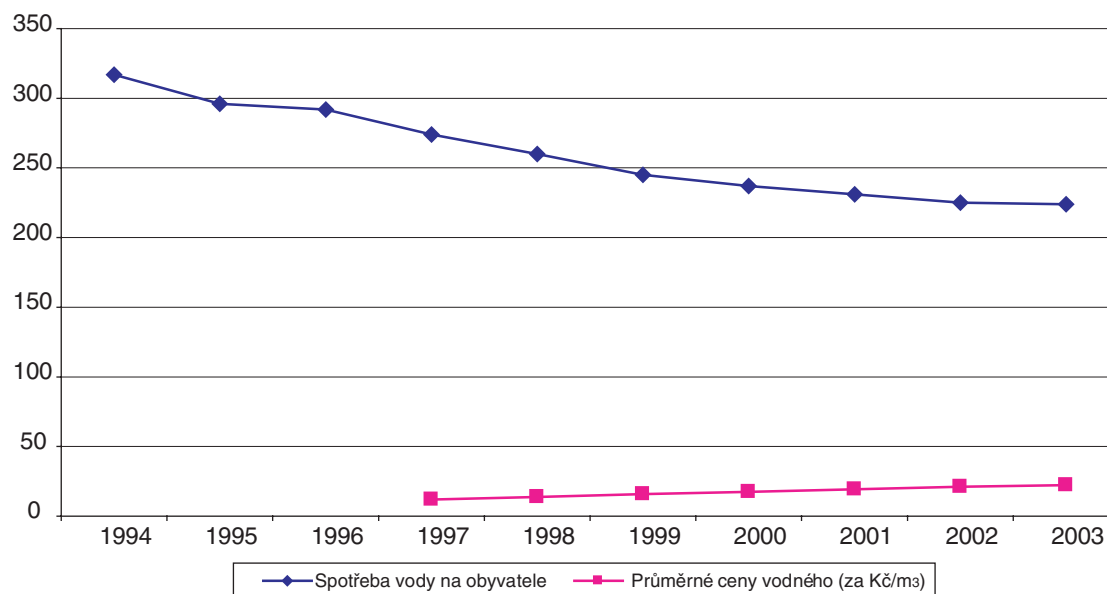
Biopotraviny. Zatímco v českých obchodech jsou biopotraviny (produkty ekologického zemědělství) stále velkou vzácností a spotřebitel na ně narazí jen výjimečně, v EU 15 jsou biopotraviny nejrychleji rostoucím trhem v potravinářství. Zájem spotřebitelů o tyto produkty rychle stoupá a obchodní řetězce se předhánějí v atraktivitě nabídek. Spotřebitelé EU 15 dávají přednost těmto vysoce kvalitním a bezpečným potravinám, které neobsahují zbytky chemikálií (pesticidy a umělá hnojiva), problematická syntetická aditiva (tzv. Ečka) nebo GMO (geneticky modifikované organismy).

V posledních letech se podařilo realizovat některé informační aktivity, které mají pozitivní přínos pro spotřebitele. Jedná se např. o poradenství a informační kampaně některých ekologických organizací, které jsou zaměřené na udržitelnou spotřebu, vydávání rádců k ekologickým pracím a čistícím prostředkům apod., a dále o štítkování energetických spotřebičů, které spotřebitele informuje o náročnosti výrobku z hlediska spotřeby energie a vody a hlučnosti.

Štítkování elektrospotřebičů v zemích EU má již svou 25 let dlouhou historii, během níž se ukázalo, že energetický štítek slouží jako základní orientační pomůcka spotřebitele při nákupu elektrospotřebičů a při volbě zákazníků v obchodech má důležitou roli. Česká republika přijala potřebnou legislativu v roce 2001. Také v ČR se energetické štítky staly součástí informací o výrobku v obchodech a získávají svoji oblibu. Zákazník si totiž díky energetickému štítku může srovnat nejenom prodejní cenu a další parametry spotřebiče, ale i odhadnout jeho provozní náklady v průběhu životnosti spotřebiče a vliv na životní prostředí. Hlavním cílem legislativního opatření je ochrana životního prostředí prostřednictvím informovaných spotřebitelských rozhodnutí a tlaku na výrobce, aby vyvíjeli úspornější modely. Proto je třeba aktivněji usilovat o větší povědomí spotřebitelů o přínosech tohoto opatření.

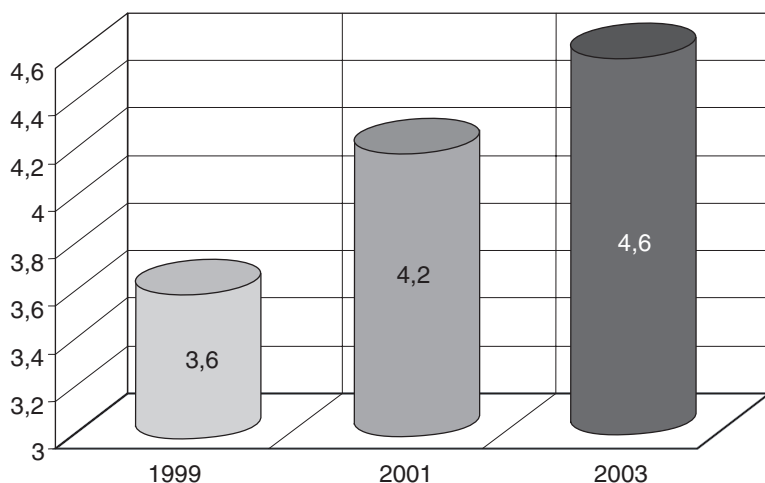
V průběhu 90. let 20. století došlo ve spotřebě domácností i k některým pozitivním změnám, postupně se měnily např. spotřební vzorce v oblasti konzumace potravin ve prospěch zdravější výživy (méně masných produktů, více zeleniny, ovoce atd.). Jednoznačně převážily osobní automobily se zabudovaným katalyzátorem. Významně se snížila i spotřeba vody jako důsledek cenové deregulace, což ukazuje, že vhodné nastavení ceny vede k aktivní realizaci úsporných opatření.

⁶ Spravedlivý obchod (fair trade) je partnerství sítě prodejců a spotřebitelských organizací vyspělých zemí s výrobci z rozvojových zemí, kterým jsou poskytovány rovnoprávné obchodní podmínky při respektování cílů a limitů udržitelného rozvoje

Graf spotřeby pitné vody a cen vodného v období 1997 – 2003

Zdroj dat: ČSÚ

Přestože celková produkce odpadů od roku 2000 klesá, produkce komunálního odpadu však neustále mírně roste. V roce byla evidovaná produkce 3,6 mil. tun a v roce 2003 již 4,6 mil. tun. Pozitivní je, že se zvyšuje množství odděleně sbíraných složek komunálního odpadu.

Produkce komunálního odpadu v ČR

Recyklace a využití obalového odpadu v České republice ve srovnání s vybranými státy EU⁷

	Využití a spalování ve spalovnách s energetickým využitím (%)	Recyklace celkem (%)	Recyklace – skleněné obalové odpady (%)	Recyklace – papírové obalové odpady (%)	Recyklace – kovové obalové odpady (%)	Recyklace – plastové obalové odpady (%)
Rakousko	75	66	86	80	67	30
Belgie	91	68	93	78	86	29
Dánsko	94	57	90	61	44	16
Francie	62	45	52	64	53	15
Německo	78	74	86	88	80	49
Řecko	33	33	24	68	10	3
Irsko	35	35	48	35	35	17
Itálie	56	51	53	59	54	23
Nizozemí	61	57	79	69	80	16
Španělsko	50	44	36	60	39	20
Švédsko	67	65	88	70	68	20
Velká Británie	50	44	34	59	39	19
ČR	50	49	56	66	37	37

Zdroj: MŽP

Státní správa a samospráva

Pro realizaci USV má státní správa a samospráva zcela klíčovou pozici, zejména v případě legislativního procesu, různých strategií a politik a nastavení vhodných podmínek na trhu. V rámci legislativního procesu je zapotřebí, aby státní správa aktivně prosazovala opatření, která povedou k narovnání podmínek na trhu z hlediska USV. To znamená odstranění tzv. škodlivých dotací a daňových úlev a zahrnutí externalit do ceny výrobků. Například ekologická daňová reforma (EDR) umožní zlepšení podmínek pro podnikatelské subjekty formou snížení daňového zatížení lidské práce a podnikání. V rámci různých strategií a politik je žádoucí, aby státní správa zajistila provázanost a harmonizaci jednotlivých významných dokumentů s cílem dosažení USV. Všechny tyto kroky musí státní správa realizovat transparentně a otevřenou komunikací a diskusí s dotčenými subjekty, zejména se zástupci průmyslu a nevládních organizací.

V roli spotřebitele má státní správa a samospráva v oblasti udržitelné spotřeby významné postavení, které je dnes jen minimálně uplatňováno. Veřejná správa každoročně vydává obrovské finanční prostředky na spotřebu nejružnějších výrobků, vyprodukuje velké množství odpadu a zároveň zadává veřejné zakázky. V době, kdy se stupňuje snaha státu i různých organizací o to, aby se spotřebitel choval uvědoměle a odpovědně, preferoval ekologické výrobky a aktivně třídil své odpady, je paradoxní, že většina orgánů státní správy a samosprávy má v tomto přístupu vážné nedostatky a není pro veřejnost a podnikatele dobrým vzorem.

Význam udržitelné spotřeby na úrovni veřejné správy potvrzují početné příklady ze zemí EU 15, ale i výzva Evropské komise ze dne 26. 8. 2004. Evropská komise vyzvala veřejné úřady členských států EU, aby při nákupu výrobků a služeb uvažovaly ekologicky a pomáhaly tak chránit životní prostředí. Školám, nemocnicím a státním úřadům zároveň adresovala novou příručku „Nakupujte zeleně“, která jim zelené veřejné nakupování ulehčí.

Je zapotřebí, aby také veřejná správa v České republice byla svým přístupem příkladem pro občany a začala aktivně uplatňovat zelené veřejné nakupování. Za tímto účelem se doporučuje vypracovat, schválit a realizovat vládní program „Udržitelná veřejná správa“, kterým by veřejná správa nejen deklaratorně, ale i prakticky podpořila

⁷ ČR data za rok 2003, ostatní státy data za rok 2002

la ekologické postupy a šla příkladem spotřebitelům. Program by zajistil změnu spotřeby na úrovni veřejné správy, která bude při nákupu výrobků a při zadávání veřejných zakázek upřednostňovat recyklované výrobky, ekologicky šetrné výrobky apod. a samozřejmým přístupem bude třídění odpadů.

Vytváření rámcových podmínek pro USV ve státech EU

Příkladem vytváření příznivých rámcových podmínek pro USV je Velká Británie, která je jednou z ekonomicky nejúspěšnějších zemí EU a přitom klade důraz na udržitelný rozvoj. V letech 1990 – 2002 snížila množství emisí skleníkového plynu oxidu uhličitého o 15 % a zároveň zvýšila ekonomický růst o 30 %. Britské ekonomice se navíc daří snižovat závislost na ropě díky snížení podílu zpracovatelského průmyslu, zvýšení podílu turismu, efektivnímu využívání energie a rostoucímu podílu obnovitelných zdrojů. Přesto, že britská ekonomika roste a zvyšuje se i počet obyvatel, celková poptávka po ropě v roce 2002 poklesla na průměrných 1,6 milionů barelů denně z 1,77 milionů v roce 1992. Za úspěšnou vládní politikou v této oblasti je pracně vyjednaný konsensus v tripartitě.

Nevládní neziskové organizace

Tyto organizace mají klíčovou roli především v oblasti vzdělávacích a informačních aktivit orientovaných zejména na spotřebitele a jejich chování. Pozitivním efektem je to, že působí přímo v jednotlivých lokalitách, znají místní podmínky a mají blízko k místním občanům. Na základě toho jsou tyto organizace často nositeli podpůrných a pilotních projektů v oblasti USV na lokální úrovni nebo realizují projekty v oblasti environmentální výchovy a osvěty se zaměřením zejména na děti a studenty. Aktivita probíhají v úzké spolupráci s místní samosprávou a se školami a přispívají k rozvoji občanské společnosti a obohacení místního života.

Některé organizace nebo koalice neziskových organizací mají i celostátní působnost a snaží se přispět k lepší informovanosti občanů, ale i k větší spolupráci mezi jednotlivými zájmovými skupinami. Významnou iniciativou v této oblasti je např. Síť ekologických poraden, která sdružuje jednotlivé ekologické poradny za účelem péče o životní prostředí a podpory spolupráce a komunikace mezi samosprávou, státní správou, vědeckým výzkumem, veřejností a podnikatelskou sférou. Cílem ekologického poradenství je zpřístupňovat občanům objektivní a všestranné informace o životním prostředí, o ekologických problémech a jejich řešeních, o výrobcích a jejich vlivu na životní prostředí. Poradenství nestátních neziskových organizací (ekologických, zemědělských aj.) se tak podílí na vytváření environmentálního povědomí obyvatelstva a budování občanských struktur, které působí jako protiváha jednostranným politickým či ekonomickým rozhodnutím.

Centrum modelových ekologických projektů pro venkov

Vzorovým a společensky prospěšným projektem na lokální úrovni je projekt s názvem Centrum modelových ekologických projektů pro venkov v Hostětíně na Uherskobrodsku. Projekt je již několik let realizován Základní organizací Českého svazu ochránců přírody Veronika z Brna ve spolupráci s několika dalšími neziskovými organizacemi a subjekty, včetně místní samosprávy obce Hostětín.

Projekt na praktických příkladech ukazuje, že vztah k přírodě, místním zdrojům a tradicím a ohleduplné hospodaření dovede zároveň ekonomicky stabilizovat venkov a řešit nezaměstnanost. Počet a úspěšnost realizovaných projektů je skutečně obdivuhodný a inspirující. Obec má kořenovou čistírnu odpadních vod, která je v plném provozu již od roku 1997, dále byla zprovozněna známá hostětínská moštárna, která zpracovává každoročně kolem dvou set tun ekologicky pěstovaných jablek místních odrůd (moštárnu provozuje občanské sdružení Tradice Bílých Karpat), v obci se nachází také sušárna ovoce, v rámci programu Slunce pro Bílé Karpaty byly na budovu moštárny a 10 dalších budov instalovány solární kolektory (dle měření, kterými se sleduje účinnost zařízení, dosahují roční úspory energie cca 2 000 kWh pro jedno zařízení), a v neposlední řadě se může Hostětín pochlubit i obecní výtopnou na dřevní štěpku, která je součástí mezinárodního programu na snižování skleníkových plynů. V přípravě je i výstavba modelové nízkoenergetické budovy sloužící jako Seminární Centrum pro nový školící program zaměřeného na energeticky uvědomělé stavění. Zároveň by středisko mělo celoročně sloužit k výuce a školení pracovníků neziskových organizací, státní správy, místních samospráv, studentů, drobných podnikatelů a řemeslníků, zemědělců a další skupiny lidí, kteří jsou zainteresováni na udržitelném rozvoji venkova a venkovské krajiny.

Podobné aktivity jsou zatím v České republice málo rozšířeny. Jejich úspěšnost ovšem ukazuje, že jsou vhodným návodem na udržitelný rozvoj obcí i českého venkova a že si tento návod zaslouží mnohem větší pozornost a podporu, zejména ze strany státní správy a samosprávy.

Investoři a finanční organizace

Investoři a finanční organizace hrají velice důležitou roli při vytváření a udržování vzorců výroby a spotřeby. Odklon od dlouhodobějších investic a snaha po rychlém zhodnocení kapitálu je současným trendem, který jde proti principům USV.

Současné s tímto hlavním trendem lze pozorovat i zatím okrajový pozitivní trend rostoucího zájmu některých finančních organizací o jiné než finanční hodnocení klientů a investičních strategií. Tento zájem vyplývá ze zkušenosti, že podnik, který realizuje krátkodobé zisky na úkor komunity, bude mít pravděpodobně problémy s následky svého chování v dlouhodobějším horizontu (u nás je to například zkušenost s odstraňováním starých environmentálních zátěží a jejich vlivu na hodnotu podniku).

Zatím nejrozsáhlejší mezinárodní iniciativou v této oblasti je sociálně odpovědné investování (Socially responsible investment – SRI), které se do rozhodování o nasměrování investic snaží integrovat širší sociální a environmentální hlediska. UNEP ve spolupráci s iniciativou OSN – Globální dopad (UN Global Impact) řídí proces přípravy principů pro odpovědné investování, které budou zohledňovat principy USV.

Trendy podporující SRI zahrnují rostoucí vliv penzijních fondů, které mají ze své podstaty zájem na dlouhodobém zhodnocení kapitálu a na integraci sociálních a environmentálních hledisek do rozhodování o jeho umístění. Velký prostor pro podporu USV je také v oblasti pojišťovnictví, kde se zájmy pojišťoven kryjí s cíli USV (např. oblast zdraví anebo negativních dopadů neudržitelných vzorců výroby a spotřeby na ekonomiku).

Obchodní organizace

Obchodní organizace, zejména v podobě obchodních řetězců, mají klíčovou roli pro změnu současných negativních vzorců spotřeby na úrovni občanů. Obchodní řetězce se v posledních letech prosadily na českém trhu a významným způsobem ovlivnily celou společnost. V současnosti mají zásadní podíl na prodeji spotřebního zboží v ČR, vynakládají značné finanční prostředky na reklamu a významným způsobem ovlivňují chování nejen spotřebitelů, ale i dodavatelského a výrobního průmyslu, který se často stává závislým na dodávkách do obchodních řetězců.

Dosavadní přístup a politika těchto obchodních řetězců v České republice výrazně přispěly k orientaci spotřebitele na masivní spotřebu s důrazem na co nejnižší cenu výrobků, k preferenci výrobků na jedno použití. Zároveň svými cenovými požadavky a podmínkami obecně vyvolaly problémy na straně výroby, což se v řadě případů promítá do nižší kvality výrobků. Nedávné události v souvislosti s výprodejem výrobků, kdy se opětovně projevil masivní vliv obchodních řetězců na spotřebitele, ale i praktiky klamání spotřebitele, stejně jako kritické hlasy ze strany výrobců, zejména ze zemědělské sféry, upozorňující na diskriminační podmínky obchodních řetězců, ukazují na některé závažné negativní trendy na straně spotřeby a výroby v ČR.

V zemích EU 15 mají obchodní řetězce zásadní roli při rozšiřování povědomí spotřebitele o ekologických produktech a zajišťují jejich širokou dostupnost. Pohled na praktiky obchodních řetězců v EU 15 ukazuje zásadní rozdíl v přístupu. V Rakousku, Německu, Belgii nebo ve Velké Británii nabízí obchodní řetězce širokou škálu potravin z ekologického zemědělství, ekologicky šetrné výrobky a rovněž široký výběr nápojů ve vratných obalech. Dokonce vznikají specializované supermarkety zaměřené např. na biopotraviny. Obchodní řetězce zajišťují spotřebiteli snadnou dostupnost širokého sortimentu a jsou tak hnacím motorem udržitelné spotřeby. Zásadním kritériem není co nejnižší cena na úkor nižší kvality výrobku, ale kvalita výrobku s ohledem na zdraví a životní prostředí. Např. ve Velké Británii se 81 % biopotravin prodává prostřednictvím obchodních řetězců, které se předhánějí v atraktivitě a široké škále nabídek biopotravin. Např. supermarket Waitrose nabízí ve svých 140 obchodech více než 1 300 položek v bio kvalitě a řetězec Sainsbury již potřetí za sebou získal prestižní ocenění Supermarket roku v oblasti prodeje biopotravin...

V České republice je zapotřebí zlepšit situaci v této oblasti a obchodní řetězce více zapojit do řešení USV. Způsobů, jak toho dosáhnout se nabízí vícero: větší intervence státu za účelem nastavení lepších pravidel, aktivnější komunikace s obchodními řetězci ze strany státu, spotřebitelských, ekologických i výrobní organizací, dobrovolné dohody mezi těmito subjekty za účelem zlepšení současných podmínek, zvýšení dostupnosti ekologicky šetrných výrobků a zlepšení jejich propagace, dalším způsobem je sílící tlak a poptávka spotřebitelů apod.

Vzdělávací organizace

Pokud se dnes stále více hovoří o potřebě celoživotního vzdělávání, je to dáno právě potřebami stálého zvyšování kvality života a tedy cíli USV. USV by se měla stát i důležitou součástí celoživotního vzdělávání. Vzdělávací organizace odpovídají za přenos a kultivaci kulturních a sociálních hodnot. USV se stává nedílnou součástí těchto hodnot a její význam dále poroste, čemuž by měla odpovídat i odborná příprava pedagogických pracovníků na všech stupních škol.

Určujícím faktorem pro formování a pro fungování systémů výroby a spotřeby jsou řídící ideje a postoje lidí, kteří se na jejich vytváření a naplňování podílejí. Sladění těchto idejí a postojů s cíli zajištění komplexní kvality života pro dnešní i budoucí generace je základním úkolem vzdělávacích organizací v oblasti USV. Technické znalosti a dovednosti pro naplňování principů USV, například v oblasti péče o životní prostředí, dobré provozní praxe ve výrobních nebo dobrého hospodaření v domácnostech, jsou další nezbytnou podmínkou pro realizaci USV. Ve fragmentované a specializované společnosti je důležité, aby lidé již od útlého dětství získávali také celostní obraz fungování společnosti a dynamické závislosti na jejím životním prostředí. Zvyšování úrovně vzdělanosti v oblasti USV bylo identifikováno jako základní priorita USV v ČR. Vzdělávací zařízení zároveň plní nezastupitelnou úlohu i při přenosu informací v oblasti USV a mohou se stát i platformou pro inovace v oblasti USV. Význam vzdělávacích organizací pro inovace v oblasti USV dále roste při jejich propojení s místní komunitou nebo se zástupci jednotlivých zájmových skupin.

Organizace v oblasti výzkumu a vývoje, konzultační sektor

Základním úkolem pro naplňování Rámce programů USV je vytváření a přenos relevantních informací o systémech výroby a spotřeby, jejich dopadech na cíle společnosti a o možnostech jejich zlepšování. Oblast výzkumu a vývoje je základnou pro naplňování tohoto úkolu, vzdělávací organizace a konzultační firmy hrají následně důležitou roli při přenosu těchto informací. Nezastupitelná úloha vědy a výzkumu je také ve včasné identifikaci nových problémů a příležitostí souvisejících s USV a v navrhování vhodných řešení.

Sektor vědy a výzkumu a konzultačních firem poskytne a rozšíří odborné kapacity pro inovace v oblasti USV, pokud bude v této oblasti společenská objednávka. Státní sektor by měl hledat cesty jak podpořit budování a využívání odborných kapacit v oblasti USV mimo jiné promítnutím cílů RUSV do programů podporujících výzkum a vývoj, prostřednictvím partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPP) a sdílením inovačních rizik podporou pilotních projektů.

Při zlepšování současných systémů výroby a spotřeby se nelze spolehnout pouze na technická řešení. Určujícím faktorem pro fungování systémů výroby a spotřeby je lidský faktor, používané strategie, systémy řízení apod. Z tohoto pohledu je výzvou pro inovace v oblasti USV v ČR daleko větší zapojení sociálních věd do řešení problémů nastíněných v RUSV. Zdá se, že základní kapacity v této oblasti v ČR zatím chybí. Pracoviště, která by se těmto novým úkolům mohla věnovat, mají zatím jiné priority.

Pro efektivní inovace v oblasti USV je klíčová spolupráce jednotlivých zájmových skupin tak, aby se vědecké poznatky dostávaly do kontaktu s nositeli praktických znalostí a naopak. Prvním krokem k vytvoření potřebného odborného a organizačního zázemí pro USV v ČR by mohl být vznik platformy pro výměnu informací a iniciaci konkrétních inovačních projektů. Řada dílčích iniciativ v této oblasti již existuje.

Mediální organizace

Média jsou prostředkem pro přenášení informací ke spotřebitelům – televize, rozhlas a tisk jsou dnes široce dostupné a jsou hlavním nástrojem pro distribuci reklamy a propagace výrobků či služeb. Informace a reklama dnes spotřebitele obklopují a pokoušejí se o jeho pozornost takřka na každém kroku. Dostávají se do lidského podvědomí a významně se podílejí na rozhodování a volbě při nákupu výrobků. Reklama ovlivňuje lidské konání natolik, že vede spotřebitele k tomu, aby nakupovali věci, které by jinak nekoupili. Významnou cílovou skupinou reklamy v médiích jsou děti a mládež, které jsou obzvláště snadno manipulovatelné a působením médií jsou silně ovlivněny.

Výdaje na reklamu stále rostou a například pouze obchodní řetězce vydaly v loňském roce za reklamu přes miliardu korun, což je o 300 milionů více než o rok dříve. Jejich výdaje za inzerci v tisku, televizi, rozhlasu a za venkovní reklamu tak proti roku 2003 vzrostly o více než 40 procent. Výrobci a prodejci automobilů investovali v roce 2003 do reklamy v českých médiích téměř jednu a půl miliardy korun. Náklady na reklamu tak odpovídají více než 7 % celkových investičních výdajů do silniční infrastruktury v roce 2003. Reklama samotná nabývá nejrůznějších podob, které někdy přesahují racionální a odpovědný rámec. Intenzivní reklama na automobily v médiích se velmi často snaží vytvářet u spotřebitele dojem, že auto je symbolem svobody pohybu, pohodlí, společenské prestiže, ale i šťastné rodiny, a že toto všechno si lze nákupem automobilu zajistit. Podobně televizní

reklama na potraviny ovlivňuje negativně zejména dětský jídelníček a přispívá tak k řadě zdravotních problémů, např. k obezitě. Intenzivní a všudypřítomné reklamy zejména obchodních řetězců na výprodeje, likvidace zboží či výrazné slevy výrazně ovlivňují chování spotřebitele.

Tento rozsah, podoba a vliv reklamy a médií přináší své negativní stránky a přispívá k prohloubení problémů USV. Média a informace hrají klíčovou roli v oblasti vzdělávacích a informačních aktivit obecně, tedy i pro změnu vzorců spotřeby. Problémem je, že v dnešní době není potenciál tohoto nástroje zdaleka využit a není aktivně používán, zatímco problematická reklama má v médiích masivní zastoupení.

Je zapotřebí vytvořit takové podmínky, které umožní výrazně zvýšit prostor pro témata USV v médiích, ať už ve formě článků, besed, diskusí, obrazových informačních sdělení apod. Zvláště ve veřejnoprávních médiích je možné poskytnout lepší podmínky pro veřejně prospěšná témata, jejichž řešení a zlepšení je ve veřejném zájmu. Jako účinným prostředkem se např. ukazuje zavedení krátkých informačních sdělení v nejsledovanějších vysílacích časech České televize. Krátké šoty by vyplnily prostor mezi hlavními programy a svým pozitivním a praktickým obsahem na vybraná a nejdůležitější témata USV by oslovily širokou veřejnost. Vzhledem k veřejnému zájmu na udržitelném rozvoji by tento prostor byl za výhodných podmínek, alespoň ve veřejnoprávních médiích. Realizaci série takovýchto sdělení a jejich odborné zaměření by měly zaštitit vybrané orgány státní správy (např. MŽP a Ministerstvo kultury). Při vytváření lepších podmínek pro propagaci USV má významnou úlohu stát, postoj jednotlivých médií a zároveň přístup průmyslu.

Spolupráce zájmových skupin

Pro pokrok při zavádění USV je rozhodující spolupráce jednotlivých zájmových skupin. Dialog nastartovaný v rámci pracovní skupiny pro Rámec USV ukázal, že:

- je nejprve nutno vyjasnit pojmy a koncepty spojované s USV (tento proces probíhá i na mezinárodní úrovni a USV je velice dynamickou oblastí)
- na politiky a nástroje podporující USV existují různé názory; hlavním cílem potřebné diskuse je pochopit přístupy partnerů a hodnoty, ze kterých vycházejí – následně je možné se shodnout na několika prioritních oblastech, ve kterých přinese spojené úsilí v oblasti USV největší přidanou hodnotu
- existuje řada příkladů podpory USV, chybí ale přenos informací v této oblasti (podobná je zatím i situace na mezinárodní úrovni).

Významnou překážkou pro spolupráci v oblasti USV je nedůvěra, která se mezi zájmovými skupinami, ale někdy i uvnitř nich, vytvořila v minulých obdobích.

Jako příklad nedostatečné spolupráce zájmových skupin při podpoře USV může sloužit podpora poskytování energetických služeb se zárukou (tzv. metoda EPC). I přes významné eko-efektivní přínosy tohoto nástroje, který pro zvyšování energetické účinnosti mobilizuje soukromý kapitál, je velkým problémem prosadit jeho širší podporu. Potenciál eko-efektivních úspor využitelných jen ve veřejném sektoru metodou EPC je v ČR přitom odhadován na více než 100 mld. Kč. Oblast energetických a materiálových úspor je zároveň oblastí USV, která nabízí možnosti pro konsensus napříč zájmovými skupinami.

STRATEGICKÉ PRIORITY

Následující strategické priority vycházejí z potřeby zaměření RUSV na několik priorit, které mohou přinést největší efekty v podmínkách ČR. Základními kritérii pro výběr strategických priorit RUSV bylo:

- podpořit propojování stávajících politik a programů;
- vyhnout se duplicitě se stávajícími programy;
- zaměřit RUSV na několik klíčových bodů, které umožní soustředění úsilí;
- realizovat cíle EU, OECD a OSN;
- využít potenciál pro výrazný posun v oblasti USV.

Priorita 1: Vzdělávání a přenos informací

Základním předpokladem pro dosažení udržitelné spotřeby je vzdělávání, výchova a přenos informací. Vzdělávání vede ke zvyšování povědomí občanů, ke zvýšení kvality rozhodování jedince a zprostředkovaně i ke zvýšení kvality života. V rámci vzdělávání je nutné zajistit, aby se všem, zejména pak dětem a mládeži, dostávalo dostačujících informací o udržitelném rozvoji, udržitelné spotřebě i výrobě a aby si všichni byli vědomi následků chování, které udržitelný rozvoj nepodporuje. Jedná se o kontinuální, celoživotní proces – od dětí předškolního věku až po dospělé. Je tedy zapotřebí přijmout takovou komunikační strategii, která bude obsahovat nejrozličnější způsoby komunikace, aby oslovila nejširší skupiny lidí různých zaměření. Informace spotřebitelům je zapotřebí předávat spíše pozitivní cestou, než moralistickými vzkazy, osobním, srozumitelným, jednoduchým a praktickým způsobem. Je nezbytné, aby informace obsahovala sdělení o přínosech, které změna spotřebitelského chování přinese pro jednotlivce. Šíření informací pro spotřebitele by mělo být v praxi realizováno mimo jiné prostřednictvím významných a oblíbených osobností z kultury, hudby, sportu apod., které mají autoritu a vliv na zájmové skupiny populace.

Se vzděláváním úzce souvisí i potřebná komunikace a přenos informací například o dopadech na zájmy jednotlivých zájmových skupin anebo o možných alternativách. Spojení praktických znalostí s vědeckými poznatky vede k inovacím. Všechny tyto oblasti:

- komunikace
- vzdělávání
- inovace

jsou tak úzce propojeny.

V ČR je výchova k udržitelnému rozvoji podporována v rámci Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v ČR (SP EVVO ČR) a jeho Akčního plánu, který je každé tři roky aktualizován.

V březnu 2005 se uskutečnilo ve Vilniusu v Litvě zasedání zástupců ministerstev životního prostředí a školství na vysoké úrovni, na kterém byla schválena Strategie vzdělávání k udržitelnému rozvoji Evropské hospodářské komise OSN. Součástí strategie je i požadavek přijetí strategie výchovy k udržitelnosti na národní úrovni, na který by ČR měla reagovat vytvořením Národní strategie vzdělávání k udržitelnému rozvoji za účasti všech relevantních zájmových skupin a za široké komunikace a spolupráce zejména s odbornou, ale i laickou veřejností. K tomu bude třeba ustanovit orgán, odpovědný za tvorbu a následně aktualizaci a monitoring realizace této Národní strategie. V současné době se doporučuje, aby orgánem, odpovědným za přípravu Národní strategie, byla Rada vlády pro udržitelný rozvoj, která by za tím účelem zřídila svůj příslušný pracovní orgán (Výbor či Pracovní skupinu) pod vedením zástupce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Priorita 2: Integrace cílů politik, strategií a programů

Cíle stávajících politik a programů jsou často velmi kvalitní, odpovídají principům USV, obecně je ale jejich slabým místem:

- propojení cílů s praxí (integrace těchto cílů do rozhodování zájmových skupin), Politiky jsou vesměs zpracovány shora dolů a někdy bez vazby na realitu, která by nemohla být opomenuta při zpracování zdola nahoru⁸. Výhodou je sice možnost mezinárodního srovnání, ale o způsobu řešení je tak rozhodnuto dříve, než jsou dokonale ošetřeny vstupy včetně údajů z území či z populačních skupin. Politiky neřeší specifické problémy „na míru“.
- zpětná vazba na jejich plnění (nedostatek efektivních indikátorů a jejich sledování)⁹,
- meziresortní integrace cílů politik (praktická realizace cílů v jednom resortu může jít proti cílům jiných resortů).

Zlepšení těchto tří oblastí významně napomůže realizaci cílů, což následně povede k žádoucí praktické změně vzorců spotřeby a výroby.

Priorita 3: Eko-efektivnost v životním cyklu

Velké možnosti pro praktickou aplikaci principů USV existují v systémovém využívání potenciálu pro eko-efektivní řešení, tj. řešení, která přinášejí zároveň ekonomické a environmentální efekty. Potenciál pro eko-efektivní řešení existuje u výrob a služeb v soukromé i ve veřejné sféře a lze jej zhodnotit efektivnějším využíváním materiálových a energetických vstupů anebo jejich náhradou.

Nástroje pro identifikaci a realizaci eko-efektivních řešení používané v ČR zahrnují například environmentální manažerské účetnictví (EMA), hodnocení možností čistší produkce (CPA) / minimalizace odpadu anebo monitoring a targeting (M&T). Využívání těchto proaktivních nástrojů neodpovídá jejich možností. Stávající politiky a programy i používané nástroje se navíc většinou soustřeďují na vybrané segmenty životního cyklu (především na výrobní fázi), což může vést k suboptimalizaci realizovaných řešení. Nástroje, které umožňují využívání potenciálu eko-efektivních opatření v celém životním cyklu, zahrnují například přístupy hodnocení celého životního cyklu, management dodavatelského řetězce anebo eko-design.

Priorita sledování eko-efektivnosti v životním cyklu se zaměřuje na široké spektrum inovací nejen v oblasti technologií, ale i systémů a cílů a na propojení těchto úrovní. Východiskem pro její naplňování na makro i na mikro úrovni by měl být kvalitní informační systém o materiálových, energetických a s nimi spojených finančních tocích. Například pro využívání potenciálu zvyšování energetické a materiálové účinnosti existuje nedostatek informací na úrovni:

- materiálových a energetických toků a souvisejících finančních toků na mikroúrovni (řada podniků stále sleduje informace o účinnosti využívání energií a materiálů pouze na vstupu a na výstupu z procesu a chybí jim tak základní nástroj pro stálé zlepšování účinnosti). Nedostatek informací na této úrovni vede k pasivitě anebo k suboptimalizaci zvolených řešení;
- možností ovlivnění energetické a materiálové účinnosti pomocí opatření v jiných fázích životního cyklu;
- materiálových toků na makroúrovni (chybí tak podklad pro tvorbu politiky);
- zájmů jednotlivých zájmových skupin a o dopadech zvyšování energetické a materiálové účinnosti na tyto zájmy.

Nedostatek informací zvyšuje rizika vnímaná v souvislosti s využíváním potenciálu úspor.

⁸ Některé národní politiky a programy, ač postupně rozpracovány i na místní úrovni, si neodpovídají, např. krajské energetické koncepce a Státní energetická politika. Z krajů lze získat např. podstatně větší potenciál obnovitelných zdrojů energie.

⁹ A to jak na makro, tak i na mikro úrovni a jak na národní, tak i na mezinárodní úrovni. Jsou potřeba metodické úpravy zásadních indikátorů umožňujících mezinárodní srovnávání. Indikátory by měly odpovídat úrovni decise.

Priorita 4: Místní iniciativy USV

Tato priorita vychází z potenciálu místní komunity realizovat udržitelnější vzorce spotřeby a výroby na základě místních cílů a sociálního kapitálu jako první. Místní inovace mají dobrý předpoklad být inovacemi ve směru USV.

Jednotlivé národní politiky a programy jsou postupně rozpracovávány i na místní (regionální) úrovni. Existuje horizontální plán rozvoje venkova, decentralizovaný přístup k diverzifikaci a rozvoji zemědělství a venkova na bázi lokálních programů¹⁰.

Priorita 5: Udržitelná veřejná správa

V oblasti udržitelné spotřeby má státní správa a samospráva významné postavení, které je v České republice zatím jen minimálně uplatňováno. Veřejná správa každoročně vydává významné finanční prostředky na spotřebu nejrozličnějších výrobků, vyprodukuje velké množství odpadu a zároveň zadává veřejné zakázky. V době, kdy se obecně stupňuje snaha o to, aby se spotřebitel choval při nákupu výrobků nebo při nakládání s odpady uvědoměle a odpovědně, je znepokojující, že většina orgánů státní správy a samosprávy má v tomto přístupu vážné nedostatky a není pro veřejnost a podnikatele dobrým vzorem.

Veřejné úřady mají obrovskou kupní sílu, jejíž správné nasměrování pomůže pozitivně změnit vzorce spotřeby a výroby. Za tímto účelem bude připraven a realizován program vlády ČR „Udržitelná veřejná správa“, který vytvoří podmínky pro aktivní rozvoj udržitelné spotřeby ve veřejném sektoru. Program bude informovat pracovníky veřejné správy o environmentálně vhodných opatřeních a produktech a podporovat dostupnost produktů s vysokou přidanou hodnotou, bude inspirací a vhodným příkladem pro ostatní a přispěje k rozšíření možnosti volby a informovanosti při nákupu pro všechny spotřebitele.

Priorita 6: Podmínky trhu

Rozbor současné situace na trhu a podmínek pro podnikání ukazuje na několik závažných deformací, na nerovnost při tvorbě cen výrobků a na poměrně vysoké daňové zatížení lidské práce. Zároveň se ukazuje, že zlepšení těchto podmínek je klíčové pro dosažení USV. Vážná rizika spojená s následky přílišné náročnosti současné spotřeby a výroby na úkor regeneračních schopností ekosystémů a rostoucí poškozování životního prostředí vyžaduje aktivní přístup. Pro úspěšné řešení této priority je potřebné přijmout vládní program, nalézt politickou shodu a zaměřit se na dvě základní oblasti:

a) Narovnání tvorby cen a podmínek na trhu

Cílem je zmapování a vyhodnocení škodlivých dotací, podpor a externalit v jednotlivých průmyslových odvětvích a následně odstranění škodlivých dotací a podpor a internalizace externalit. Základním krokem k realizaci této priority je ekologická daňová reforma, která bude rozplánována do několika kroků a aktivně průběžně realizována v souladu s politikou EU v této oblasti.

b) Zajištění dostupnosti pro udržitelné spotřebitelské volby

V dané oblasti je zapotřebí se soustředit na odstraňování diskriminace způsobené nedostatečnou dostupností výrobků, služeb či infrastruktury potřebných pro alternativní vzorce spotřeby a výroby. Dostupnost je v současnosti značně problematická, možnost volby spotřebitele mezi konvenčními výrobky a např. biopotravinami, ekologicky šetrnými výrobky a nápoji ve vratných obalech je omezená. Omezená možnost uplatnit výrobek s vyšší přidanou hodnotou na trhu znevýhodňuje i samotné výrobce.

¹⁰Tato priorita umožňuje využít zkušenosti z oblasti zemědělství, ve kterém je již realizována řada postupů USV.

NÁVRH SPECIFICKÝCH AKTIVIT

	krátkodobý horizont 2007	střednědobý horizont 2010
Priorita 1: Vzdělávání a přenos informací	– vytvořit databázi iniciativ v oblasti USV v ČR – vytvořit platformu pro přenos informací a zkušeností mezi těmito iniciativami, vzdělávacími institucemi a veřejností, využít členů iniciativ USV pro vzdělávání – využít kapacity těchto iniciativ pro tvorbu vzdělávacích programů, které by pro různé cílové skupiny integrovaly environmentální aspekty se sociálními a ekonomickými aspekty rozvoje – výrazně zvýšit prostor pro témata USV v médiích, ať už ve formě článků, besed, diskusí, obrazových informačních sdělení apod. – zajistit lepší podmínky pro veřejně prospěšná témata USV zejména ve veřejnoprávních médiích, jejichž řešení a zlepšení je ve veřejném zájmu. Konkrétním a účinným prostředkem je zavedení informačních sdělení v nejsledovanějších vysílacích časech České televize	– realizovat program integrace výchovy pro udržitelný rozvoj s jinými oblastmi celoživotního vzdělávání – realizovat systémové propojení vzdělávání s programy místní podpory USV
Priorita 2: Integrace politik, strategií a programů	– využít hospodářské politiky pro prosazování dlouhodobých ekoe-efektivních cílů v oblasti energetické a materiálové účinnosti včetně mechanismů pro jejich realizaci a vyhodnocování napříč sektorovými politikami – zavést sledování indikátorů USV na úrovni strategických cílů – zavést účty materiálových toků v ČR a využít je ke stanovení specifických cílů a indikátorů pro zvyšování materiálové účinnosti – zavést sledování kvalitativních indikátorů kvality života a využít je pro stanovení specifických cílů v této oblasti	
Priorita 3: Eko-efektivnost v životním cyklu	– vytvořit program, který bude poskytovat podporu při identifikaci a využívání potenciálu ekoe-efektivních opatření v rámci výrobních procesů i celého životního cyklu; program se zaměří na organizace, které využívají významné energetické a materiálové toky a chybí jim kapacity pro jejich optimalizaci (například malé a střední podniky nebo zdravotnická zařízení) - indikátory: a) snížení spotřeby materiálových a energetických vstupů a produkování znečištění na jednotku výroby nebo služby b) daňové výnosy v soukromém sektoru nebo úspory veřejných výdajů ve veřejném sektoru dosažené snížením výrobních nákladů (nižší materiálovou a energetickou náročností) – podporovat environmentálně šetrné technologie – vytvářet podmínky pro sdílení rizik výrobců při přípravě a realizaci inovací pro USV – podpora vytváření kapacit pro poskytování ekoe-efektivních služeb se zárukou (například pro metodu EPC, která vede k optimalizaci designu protože poskytovatel služby má zájem na ekonomicky co nejefektivnějším řešení z hlediska investice i provozu, což ve svém důsledku vede k úsporám vstupů i emisí)	– prověřit možnost podpořit vznik revolvingových fondů na podporovat ekoe-efektivní inovace na místní úrovni (do těchto fondů by mohl přispět veřejný i soukromý sektor na úrovni krajů; fondy by mohly podporovat jak zavádění inovací na místní úrovni, tak zavádění inovací v oblasti technologií, systémů výrobek/služba apod.). Fondy by v zájmu optimalizace investic měly být budovány na principech EPC. – Realizace úkolů vyplývajících z Programu podpory environmentálně šetrných technologií
Priorita 4: Místní iniciativy USV	– podpořit přenos informací o iniciativách USV na místní úrovni v ČR s využitím stávajících informačních systémů; sjednotit pohled na různorodé iniciativy USV pomocí kritérií kvality života – podpořit pilotní projekty místních inovací pro USV (základem projektů by mohla být spolupráce místních iniciativ USV s vědeckými pracovišti) – podpořit projekty propojení místních vzdělávacích institucí a iniciativ USV	– podpořit vznik místních iniciativ pro USV (například bydlení v souladu s principy USV) – podpořit rozšiřování aktivit stávajících iniciativ (např. přímé výměny zkušeností)

Priorita 5: Udržitelná veřejná správa – zelené veřejné nakupování	– vypracovat, schválit a realizovat vládní program „Udržitelná veřejná správa“. V rámci tohoto programu lze využít zkušenosti z již realizovaných pilotních projektů, dlouhodobé zkušenosti veřejné správy v EU 15, publikaci „Nakupujte zeleně“, kterou za tímto účelem vydala jako rádce Evropská komise a dále navrhnout kritéria pro identifikaci environmentální vhodných alternativ – v rámci přípravy tohoto programu vyhodnotit potenciál možných opatření k udržitelné spotřebě veřejné správy a rámcově jejich ekonomický i společenský přínos a určit oblasti podle významu	– vyhodnotit přijatá opatření a jejich přínosy, vyhodnotit aktivity a míru zapojení orgánů samosprávy. Na základě zjištěného stavu přijmout další opatření nezbytná pro optimalizaci programu, přenosu zkušeností a poradenství.
Priorita 6: Podmínky trhu Narovnání tvorby cen a podmínek na trhu Zajištění dostupnosti pro udržitelné spotřebitelské volby	– urychlit realizaci výnosově neutrální ekologické daňové reformy. Prostřednictvím daní částečně docílit snížení znečištění způsobené průmyslovou činností, ale zároveň zlepšit podmínky pro podnikání, snížit zdanění lidské práce (sociální pojištění a daň z příjmu) a motivovat k modernizaci ekonomiky – dokončit analýzu externalit, a zahrnout tyto externí náklady do ceny výrobků prostřednictvím daní – vyčíslit externalitu v oblasti dopravy a zahrnout je do cen vozidel a pohonných hmot – analyzovat škodlivé dotace a veřejné podpory a aktivně provést reformu těchto dotací a veřejných podpor – podporu z veřejných rozpočtů intenzivněji směřovat na oblasti USV, zejména na vyšší modernizaci a inovace za účelem snižování energetické a materiálové náročnosti, do vědy a výzkumu, rozvoj alternativních a obnovitelných zdrojů energie apod., analyzovat možnosti zvýšení dostupnosti udržitelných výrobků na trhu – do řešení zapojit aktivně obchodní řetězce formou větší intervence státu za účelem nastavení lepších pravidel, aktivnější komunikace s obchodními řetězci ze strany státu, spotřebitelských, ekologických i výrobních organizací, uzavíráním dobrovolných dohod mezi těmito subjekty za účelem zlepšení současných podmínek, zvýšení dostupnosti ekologicky šetrných výrobků a zlepšení jejich propagace, a dále zvyšováním poptávky ze strany spotřebitelů	– zvážit po zavedení nových daní z pevných paliv a z elektřiny (od r.2008) komplexnější hodnocení významu spotřebních daní, na které lze pohlížet jako na daně ekologické

Poznámky: